

KÖZÉPKORI LÁSZLÓ-LEGENDÁINK EREDETÉRŐL

(Első közlemény.)

I.

A középkori magyar László-legendák eredetével mindössze egy értekezés foglalkozik, de ez annál meglepőbb eredménnyel. «A magyar László-mondakör tudatos átvétel; nem a tömeglélek spontán terméke, hanem hivatásos írók öntudatos egyéni műve; nem úgy van a magyar mondaköltészet különböző időből származó emlékeiből összeszerkesztve, hanem amennyiben átvétel, tervszerűen készült egységes költői termék.»¹ Magyarán szólva: a László-hagyomány történeteit annak idején tudatosan, szántszándékkal, egyetlen idegen hagyományból merítették és kötötték össze a szent király emlékével. A kizsákmányolt forrás pedig nem egyéb, mint a komposztelai mártírnak, idősb Jakab apostolnak mondája.

A meglepő fölfedezés azon a tételen alapszik, hogy a magyar hagyományból nem kevesebb, mint nyolc elbeszélés hat Jakab-történetnek a visszhangja. A két hagyomány tehát annyi ponton érintkezik egymással, hogy a magyart lehetetlen másnak, mint a Jakab-hagyomány «tudatos átvételé»-nek minősíteni.

Az irodalom hallgatagon tudomásul vette az új eredményeket. A Jakab-hagyomány nem érdekelte közelebbről a magyar tudományt; nem igen ismerték, viszont a fölfedező értekezés sem tartotta szükségesnek a bemutatását. A dolgozatnak néhány szembeszökő fogyatkozása szintén elkerülte a közfigyelmet. Pedig a kérdés távolról sincsen megoldva és egyáltalán nem olyan egyszerű és világos, mint amilyennek a fiatal fölfedező feltüntette.

A Jakab-mondák irodalma, mint az értekezés is rámutat, a *Bibliotheca Hagiographica Latina* első kötetében van összefoglalva. Maga a mondai anyag négy részre oszlik, amelyek csupán a közös fő hős révén függenek össze egymással. Az első a IX. század körül bukkan fel először.² Írója ABDIÁSNAK,

¹ Katholikus Szemle. 1923: 79. l.

² *Historia certaminis apostolici*, lib. 4. V. 6. Fabricius, *Codex apocryphus Novi Testamenti*. Hamburgi 1719. 516—531. l.

az Üdvözítő kortársának és babiloni püspöknek vallja magát, tárgya: az apostol földi pályfutása. Jakab az apostolok szétoszlása után Hispaniában prédikál, de fáradozásának nincs kellő foganatja. Kedvét veszítve visszatér Palesztinába és nagy harcba keveredik a zsidósággal. A papok az ördögös Hermogenest uszítják rá; Hermogenes ördögei által akarja megejteni, de minden törekvése meghiúsul az apostol szentségén és lelki hatalmán. Az ördögös megtér, a zsidók Heródeshez folyamodnak és a zsarnok megöleti az Úr szolgáját.

A második rész a XI. század elejéről való és állítólag AIMON fleury-i szerzetes munkája. A megölt apostol tanítványai hajóra szállanak mesterük maradványaival. A hajó hat nap alatt, emberi kormányzás és közreműködés nélkül, éri el a spanyol partokat. Ott a test tüzes fényben ragyogva hirtelen a magasba emelkedik, majd tizenkét mérföldnyi repülés után leszáll azon a vidéken, melyet Isten nyugvóhelyül rendelt számára. A tanítványok angyali vezetéssel érnek oda és Luparia asszonytól, a vidék gazdájától sírhelyet kérnek a mester számára. A pogány nő el akarja őket veszíteni. Azt feleli: «Menjetek a szomszéd hegyre, ott legelnek az ökreim. Fogjatok be közülök néhányat és vigyétek el rajtok a testet ahova akarjátok.» Abban sántikál, hogy a vad, dühös állatok széttapossák, összetörik őket. Mindhiába: a tanítványok keresztet vetnek a fenevadakra, ezek rögtön megszeliődülnek, befogatják magokat és elhúzzák a testet, ahova a tanítványok kívánják: Luparia palotájába. Az asszony megtér s egyházat szentel Jakab tiszteletére.¹

A XII. század vége felé JOHANNES BELETH újból összefoglalja a hagyományt. Az ő relációjában Lupariának Lupa a neve; a tanítványok Sz. Jakab holttestét először egy nagy köre fektetik, mely «legott úgy hozzáidomul, mintha emberi kéz hozzáfáragta volna», és ettől fogva koporsójául szolgál. Aztán az egészet fölteszik a szekérre. «Az ökrök pedig vitték emberi kormányzás nélkül, egyenesen Lupa asszonyhoz és meg sem álltak vele a palota közepéig.»²

A harmadik rész: Sz. Jakab sírjának fölfedezése. Ezt a XII. század közepe táján jegyezték föl egy könyvben, a *Historia Compostellanában*.³ A följegyzők elmondják, hogy az apostol sírja idő folytával mély feledésbe merült. Végre a IX. század elején a csallitban, mely egészen benőtte, néhányan éjjelenként égő gyertyákat láttak. A dolgot megjelentették

¹ V. ö. Fidel Fita és Aurel. Fernández-Guerra: *Recuerdos de un viaje á Santiago de Galicia*. Madrid, 1880. 128—32 l.

² *Rationale divinatorum officiorum*, cap. 140. V. ö. Fita-Fernández-Guerra, i. m. 136—37. l. Migne, *PP. Lat.* 102. k. 144—145. l.

³ Florez, *España Sagrada*, 20. k. Madrid, 1792.

a püspöknek és ez maga is meggyőződött a csodáról. A sirt fölfedezték és nagyszerű egyházat építettek föléje.

Negyedik rész. A helyet innen fogva mind népszerűbbé tette a Jakab emlékéhez fűződő nemzeti hagyomány. A spanyolok Zebedeus fiában nemcsak Hispania apostolát, hanem egyúttal a spanyol népnek védőjét is kezdték tisztelni. Beszélték, hogy Ranimirus király 834 táján, mikor a mór zsarnokság már tűrhetetlen volt, összegyűjtötte a fegyverfogható férfiakat és megindult a «pogányok» ellen. Az ütközet Clavigium táján történt. A harcot megelőző éjjel Ranimirusnak megjelent Sz. Jakab. Biztatta, hogy ütközzék meg bátran, győzni fog, mivel ő mellette lesz a csatában. A király szót fogadott. A szaracénok sokan voltak, de az ütközetben ott volt Sz. Jakab is, fehér paripán, egyik kezében fehér zászló: a mórok nagy vereséget szenvedtek. A hagyomány föl van jegyezve egy apokrif levélben, amelynek első aláírója Ranimirusnak mondja magát.¹ továbbá a XIII. század első felében élt RODERICUS XIMENEZ toledói érsek spanyol krónikájában.²

A történet kétségtelenül fölötte népszerű volt; erre vall, hogy az 1045-iki coimbrai, az 1217-iki alcazári, az 1231-iki emeritai és az 1234-ben aratott xerezi győzelmet szintén Sz. Jakab hasonló beavatkozásával kapcsolta össze a hagyomány. Azonban tudtak egyébről is. Egy komposztelai pergamen-kézirat, a *Livre de saint Jacques*, vagy *Codex Calixtinus*, melyet a XII század közepe táján írtak össze, két idevágó munkát tartalmaz: PSEUDO-TURPINUS históriáját és egy csodagyűjteményt — állítólag II. CALLIXTUS pápa tollából — melyhez az előszó szerint még Magyarországon is gyűjtöttek adatokat.³ Az első arról szól, hogy Nagy Károly császár Sz. Jakab buzdítására mikép járta meg hadaival Hispániát; a második huszonnégy Jakab-csodát mond el,⁴ amelyeknek tárgyát ALMERI PICAUD parthenai-le-vieux-i pap, egy különben ismeretlen személy, a következő versekbe foglalta:

... Jam per totum fulget mundum
divinis miraculis,
Qui viginti viros olim
solvit ab ergastulis.

Hic defunctum urbi suae
a Cisera detulit,
Quem bis senas per dietas
una nocte contulit.

Schedulaque peccatoris
deleta apparuit,
Matris natum jam defunctum
ad vitam restituit.

Hic suspensum post triginta
dies vitae reddidit,
Peregrino Pictavensi
asinumque tradidit,

¹ Florez i. m. 19. k. 329—335. l.

² *Rerum Hispanicarum* lib. 4. cap. 13. Id. Acta SS. Boll. Jul. 6. k. 27. l.

³ Acta SS. Boll. Jul. 6. k. 47. l.

⁴ L. u. o. 47. s k. l.

Et Frisonem ferro tectum
ab abyssu eruit,
Praesulemque mari mersum
in navi instituit.

Vim vincendi Turcos viro
apostolus tribuit,
Peregrinum mari lapsum
per virtutem tenet.
De excelsa arce salans
vir sanus et eptus est,
Per crussillae tactum miles
salui redditus est.

Sanitati post vindictam
Dalmatius datus est,
A pro trata arce sane
mercator egressus est,
Militemque custodivit
a suis sequentibus,

Liberavit virum aegrum
pressum a daemonibus.

Interfectum a seipso
ad vitam resituit,
Et altaris valvas clausas
comiti aperuit,
Stephanoque, servo Dei,
ut miles apparuit,
Virum captum comes spata
laedere non potuit.

Hic contractum membris captum
erexit humiliter,
Vinculatum solvit virum
ter decies dulciter.
Haec sunt illa sacrosancta
divina miracula,
Quae ad decus Christi fecit
Jacobus per saecula.¹

A magyar László-hagyomány, mint látható, két pontját kivéve, teljesen távol van ezektől a Jakab-történetektől. De a Kath. Szemle írója nem is reájuk, vagy legjavarészt nem reájuk alapítja következtetéseit. Az értekezés szerint a László-hagyományok váci szép szarvasjelenésének és László király csodás forrásfakasztásának eredetije a következő Jakab-monda volt: a keresztény sereg szomjuhozik; ott terem egy szarvas — fején fényes keresztet visel — és a sereget elvezeti egy forráshoz. Az a csodatörténet, hogy László imádságára az erdőből szarvasok és bivalyok tódulnak elő és a fejedelmet szelíden követik a táborba, viszont erre a Jakab-mesére menne vissza: a ker. sereg éhezik; az erdőből ökör- és szarvas-csordák törtenek elő és az éhezők rendelkezésére bocsátják magokat. Végre a kún aranyak históriájának ismét az a középkori spanyol hagyomány volna a kútfeje, hogy a megvert szaracénok az üldöző keresztények elé szórták drágaságaikat, de az arany-ezüst holmi Sz. Jakab «áldására» értéktelen lim-lommá változott. Mindez kétségtelenül más fordulatot adna a dolognak; de éppen itt a bökkenő: a *Bibliotheca Latina* semmit sem tud a felsorolt Jakab hagyományokról. A mondák valahonnan másuttan kerültek és erről a forrásról maga a fölfedező értekezés sem tud számot adni. Az első és az utolsó monda DOMENICO BARTOLINI Jakab-monografiájából² van idézve, a középső egy magyar dolgozatból;³ holott a valóság az, hogy a meg-

¹ Dreves, *Analecta hymnica*, 17. k. 210–211. l.

² *Cenni biografici di S. Giacomo Apostolo il Maggiore*. Roma, 1885. 55., 62. l. V. ö. Kath. Szemle, 1923: 67., 68. l.

³ Kath. Szemle, 1894: 407. l. V. ö. u. o. 1923: 68. l.

jelölt helyeken, sőt a megjelölt munkákban árnyékuk sem található.

Hasonló a sorsa egy negyedik Jakab-csodának, mely állítólag a László király tetemei fölött megjelent csillag történetének volt a mintája. «A Jakab-mondakörben a szent sírját szintén egy ragyogó csillag jelöli. E csillag-motivumból magyarázták tudós etimológiával a Compostella (= campi stella) elnevezést.» Az értekezés az «Acta SS. Jul. tom. VI. §. 46.»-ra utal mint a csillagesoda forrására,¹ de az idézés módja nem vág a nagy munka beosztásához. A fölfedezés szemmel láthatóan a júliusi hatodik kötet 16. lapjára támaszkodik, ahol valóban szó van Sz. Jakab sírjának földezéséről, bár nem az értekezésével egyező értelemben. Cuperus ott egyszerűen a *Historia Compostellaná*t beszélteti: «A püspöknek tekintélyes férfiak hírül vitték, hogy a csallitban, mely Sz. Jakab sírját az idők folyamán benőtte, éjjelenként gyakran égő gyertyákat láttak... A püspök tehát elmenvén ama helyre, az ott égő szövétnekeket saját szemével kétségtelenül meglátta».²

Száz szónak is egy a vége: az *Acta SS.* nem tud az apostol sírját mutató csillagról. Az értekező félreértette az «ardentia luminariá»-t, vagy, ami még valószínűbb, más forrás hatása alatt áll, mint amelyre hivatkozik. Ez a mű alkalmasint Temesvári Pelbárt *Pomeriuma*, illetőleg a *Pomerium* Jakab-napi első prédikációja, melynek végén — a szent testének translatiójával kapcsolatban — a következő megjegyzés olvasható: «Hermannus is beszéli krónikájában, hogy akkor a mezőn fényes nappal, mindenek láttára tündöklő csillag jelent meg; és erről hívják azt a várost *Compostellának*».³

A tudósítást ebben az alakjában némi elhamarkodással nem volt nehéz félremagyarázni. De a hely nem csupán a *Pomeriumban* fordul elő. Pelbárt *Discipulusból* vonja ki a maga szövegét; viszont Herolt világosan megmondja, hogy a csillagot nem az apostol sírja fölött, hanem holttestének szállítása közben a mezőn látták. «És erről a *translatióról* olvasható Hermannus krónikájában, hogy az *Ur 48-ik esztendejében* azalatt, hogy ama vad ökrök Boldog Jakab testét vitték, a mezőn fényes nappal mindenek

¹ Kath. Szemle. 1923. 69. 1.

² Retulerunt se *luminaria* in nemore, quod super beati Jacobi tumbam diuturna vetustate excreverat, nocturno tempore *ardentia* multoties vidisse, ibique angelos sibi apparuisse. Quo audito ipsemet ad eum locum... accessit et *luminaria* in praedicto loco *ardentia* propriis oculis procul dubio aspexit.

³ Dicit etiam Hermannus in chronica: quod tunc clara die in campo apparuit stella fulgida in aspectu omnium: inde civitas illa *compostella* vocatur.

láltára tündöklő csillag jelent meg. Ezért hívják azt a várost, ahol teste nyugszik, Compostellának». ¹

Világos, a Hermannus-féle csillaghagyomány nem azonos az értekezésben említett csillagmondával. Az írók azonban még egy csillagról emlékeznek. Az értekezés nem tud róla, de Bartolini könyvében nyoma van, hogy a szájhagyomány szerint Sz. Jakab sírját amaz égő mécseken vagy gyertyákon kívül egy tündöklő csillag is mutatta; ² mi több, ugyanott a 195. lapon XIII. Leo pápa brevéje hivatkozik rá, hogy a csillag megjelenése «constans fama est», azaz «állandó hagyomány». ³

A korábbiak közül említi a dolgot Florez a XVIII. században; de hozzáteszi, hogy csak általános véleményről van szó, amely nem gyökerezik a régiségben. «Közönségesen hivatkozni szoktak rá, hogy ama világosságok közt, melyek a szent kincset — Jakab földi maradványait — megmutatták, volt egy csillag is, és a mező, ahol megjelent, innét nyerte állítólag a «Campusstellae» nevet... Csakhogy a régi emberek egyáltalán nem beszélnek csillagról...» ⁴

Az értekezés az említetteken kívül még három magyar történetet kapcsolt össze két Jakab-mondával. Az első Salamon király pozsonyi kalandja. Salamon párbajt akar vívni Lászlóval, de hirtelen visszafordul, mivel a herceg feje fölött «angyal-

¹ Et etiam de hac translatione legitur in cronica Hermanni, quod anno domini 48. dum corpus b. Jacobi ducerent indomiti boves, die clara stella apparuit in campo in aspectu omnium hominum. Inde civitas illa, ubi requiescit corpus eius, Compostella vocatur. — *Sermones de Stis. De s. Jacobo apostolo*. Sermo 28.

² Per la qual cosa raccoglie il lettore da questi documenti come per divina disposizione fossero più volte apparsi ardenti splendori ed una lucidissima stella, secondo la tradizione mondiale confermata dal fatto, sul piccolo bosco che ricopriva i ruderi della sacra edicola, ch'era soprastante al sepolcro di S. Giacomo. — *Cenni biografici*, 74. l.

³ Constans fama est veluti refixam coelo stellam splendidissimam apparuisse, quae suo fulgore indicium faceret loci, ubi sacri cineres conditi fuerant.

⁴ Lo comun es recurrir à que entre las luces que indicaban el sagrado tesoro, había una Estrella, por la qual el campo en que se aparecia, se dijo *Campus Stellae*, y corrompido por el vulgo, Compostela... *Los documentos mas antiguos que hablan de la invencion, no mencionan Estrella*, sino luces: *Luminaria* dice la Compostelana: La Historia Iriense escrita en lengua vulgar... dice *Candelas y luminarias*. La Escritura del Rey D. Alfonso VI. *Sacris luminaribus*. — *España Sagrada*, 19. k. 70. l. — Az itt említett Alfonzó-féle levél 1077 ben költ és egyebek közt a következőket mondja: In temporibus Serenissimi Regis Adefonsi, qui vocatur Castus, cuidam Anachoretæ, nomine Pelagius, qui non longe a loco in quo apostolicum corpus tumulatum jacebat, degere consueverat, primitus revelatum esse angelicis oraculis dignoscitur. Deinde sacris luminaribus quam pluribus fidelibus in Ecclesia Sancti Felicis de Lovio commorantibus ostensum. Qui inito consilio Iriensem Episcopum Dominum Theodorum arcessunt, sanctam visionem illi detegentes. Qui... fidelium votibus actis, Beati Apostoli sepulchrum marmoreis lapidibus contextum invenit.

sereget» pillant meg, amely öt tüzes pallosokkal fenyegeti. A Jakab-hagyomány szerint viszont Sz. Ferdinánd testvére, Alfonz, «egyszer pogányokkal került szembe, akik végül is megfutamodtak, mert Sz. Jakab és az angyalok légiója Alfonz védelmére tüzes kardokkal rontott a pogányokra».¹

De mint a többi, ez is csak álomhüvelyezés. A két történet nincs híven közölve és kivonataik világos nyomait viselik a fölfedező faragásának. A magyar krónikák szerint Salamon mindössze két angyalt lát a herceg feje fölött; viszont a spanyol monda angyalai csak szállonganak a levegőben, kardjuk egyáltalában nincsen és nem is avatkoznak a csatázók dolgába.²

Ilyen alapokra kétségtelenül lehetetlen helytálló épületet emelni. Fokozza a bajt, hogy a még hátralevő két összevetés sem olyan természetű, hogy belőle közvetlen kapcsolatokra keltsen következtetni. Az egyikben a szent király holttestének Váradra vitele van szembeállítva Jakab apostol tetemeinek Lupához való szállításával, a másodikban a *Dubniczi krónika* 1345-iki patrocínium-csodája a xerezi csata történetével.³

Az első két elbeszélés abban érintkezik, hogy a szekéren nyugvó tetem itt is, ott is emberi közreműködés nélkül jut el céljához. A közvetlen összekapcsolás mégsem meggyőző, mivel a rokonság részben, és ép a mese lényegében, tagadáson alapszik. A történetek egyeznek abban, hogy valami hiányzik belőlük; a valóságban két teljesen különböző dologról van szó: itt a szekeret barmok húzzák és irányítják, amott az alkalmatosság fogat nélkül, magától végzi mozgását.

Az ilyen helyekre épen nem lehet ráfogni, hogy az egyiknek okvetlen a másik volt a forrása. Effeléről legfeljebb akkor lehetne szó, ha a nyolc magyar mese közül legalább a tetemesebb rész közvetlenül a Jakab-hagyományokhoz kapcsolódna. Mint látható, eddig nem merült fel ilyen érintkezés, de a *Toldi estéjében* megénekelt 1345-iki csoda kapcsolata sem mondható ilyennek. A mórok ellen hadakozó apostol és a legyőzött ellenség vallomása kétségtelenül egyezik a magyar mondával; de hangsúlyozni kell, hogy az egyezés a mondának csupán egyik felére szorítkozik és épen ez a rész egyéb, nagyon elterjedt mondákkal is összevethető.

¹ Kath. Szemle. 1923: 67. 1.

² Plurimi ipsorum Maurorum dixerunt se vidisse equitem equo albo invectum. cum vexillo albo in manu una, gladio evaginato in altera, quem alii multi equites albi sequebantur: *vidisse etiam per aërem discurrentes angelos*: quodque equites isti multo plus damni inferebant Mauris, quam ipsimet Christiani, quorum etiam aliqui idem se conspexisse testati sunt. — Rodericus, *Chronica S. Regis D. Fernandi*, lib. VIII. Vö. *Acta SS. Máj.* 7. k. 323. 1.

³ L. az előbbi jegyzetet.

Az értekezés nem oldotta meg az eléje tűzött feladatot, azonban a fölfedezést nemcsak az említett nehézségek teszik elfogadhatatlanná; hiábavalósága teljes mivoltában a kronológia világánál bontakozik ki. A fölfedező szerint a László-mondákat tervszerűen szedegették ki a Jakab-hagyományból. Azt is, amit a régi Gesták tartalmaznak, azt is, amit az írott legenda foglal magában; azt is, ami Temesvári Pelbártnál bukkan föl először, azt is, amit 1345-ből a *Dubniczi krónika* beszél el a XV. században. Nem veszi észre, hogy az «átvevő» írónak, vagy, ha többen voltak, ennek az egységes terv szerint dolgozó, egymás szándékát ismerő embercsoportnak — ha Hóman Bálint föltevése helyes és a mondák egyrésze már a László korabeli Gestában előfordul¹ — a XI. század végétől, de legalább is 1192-től (ezt az évet a korzendonki László-legenda szerzője tudvalevőleg már a maga idejének vallja) 1345-ig, tehát nem kevesebb mint jó harmadfél, vagy legalább is másfélszáz esztendeig kellett volna élnie és rágódnia a Jakab hagyományok kizsákmányolásán.

Ez a szerencsétlen föltevés igazán nem jogosította föl kitalálóját, hogy szántsándékos csalással vádoljon meg tisztet, rég porladó írókat és sarat vessen a magyarságnak egy ősi kegyeles emlékére.

II.

A legendák mivoltáról a nagyközönség körében igen eltérők a vélemények. Sokan szenttörténeteket látnak bennök és a legendairodalmat a história körébe utalják; mások pusztá képzelődés szüleményeinek és hazugságok szövedékének minősítik és minden benső értéket megtagadnak tőle. A két vélemény közül azonban egyik sem kifogástalan.

A tudomány rég eldöntötte,² hogy a legenda mint műfaj nem pusztán a keresztény szellem terméke, hanem már a legrégebb népeknél megtalálható. Az egyiptomiak és a görögök legendái: az ő isten- és hősmondáik. Krisztus urunk és a szentek csodatételeivel szemben a pogányok a régi hősök és istenek csodáira hivatkoztak és az elbeszélésekben a nép vallásos gondolkodása és erkölcsi felfogása jutott kifejezésre. Ezek a mondák tovább éltek a tömegek lelkében akkor is, mikor a kereszténység véget vetett a pogányságnak. Az új szellem nem semmisítette meg őket; akárhányat feltámasztott és újjáalkotott. Az embereknek az új világnézet hatása alatt új ideáljai támadtak: a világ a szentekért, mártirokért lelkesült;

¹ *A Szent László-kori Gesta Ungarorum és XII—XIII. századi leszármazói.* Budapest, 1925. 105. l.

² H. Günter. *Die christliche Legende des Abendlandes.* Heidelberg, 1910. 1—12., 49. és k. l.

de az új hősök alakjai — épen mint a képzőművészetben — részben antik hagyományok ékességeivel vannak földiszítve.

Aztán figyelemre méltó, mit tartottak magok a régiek a mítoszról és hősmondákról. Strabo azt mondja, hogy a home-roszi mondák épen *nem igazak*, de mégis van bennök *bizonyos igazság*. «Mivel az ősök a dolgokról való nézeteiket szerették felöltöztetni és egy-egy mítosz által juttatni kifejezésre.»

Hasonlókép beszél Pausanias Görögország leírásában: A mítoszban nem a történet a fődolog, hanem a vallásos tételek és az erkölcsi tanulságok, amelyek bennök ki vannak fejezve.

Az isten-mondák tehát a nép teológiája és erkölcstana; mint történetek nem igazak; de bölcseséget lehelnek, az ifjúságot és a gyengéket vallásos nézetekre oktatják, a jóra buzdítanak és megutáltatják a gonoszszágot.

Ugyanezt kell mondani a keresztény legendáról. A legenda nem történelem, hanem költemény, amely oktatni és buzdítani akar: tanító és buzdító példa a hívek számára. «A Sz. Kristóf-legenda», írja Luther, «nem história. De a görögök mint bölcs, tudós és értelmes emberek efféle dolgokat költöttek, hogy megmutassák, milyennek kell lennie a keresztény embernek, és aztán: milyen sors vár rá.»

A középkor nem jutott el ennyire. Az első mártir-akták szerkesztői, aztán Eusebius, aki szintén egy sereg mártíriumot jegyez föl, kifogástalan történelmi munkát végeztek. Utódaik szintén történetíróknak tudják magukat és az egykorú történetírás módszerét használják. A legendázó legtöbbször megmondja, mikép jutott a közölt adatokhoz. A szerkesztők és átdolgozók lehetőleg még szavaiban is híven megőrzik forrásaik szövegét. «Az olvasó ne ütközzék meg az előadás egyenetlenségén; mert mind azt, amit a régiek történeteiből meríték, mind amit szétszórót följegyzésekben találok, szóról szóra írom át» — mondja Hincmar érsek Sz. Remigius életében.

A legendát mégsem lehetett a história szigorú korlátjai között megtartani. Néhány kiváltkép józan elme megkísértheti, hogy ír egy száraz életrajzot valakiről, akihez közvetlen közel állott, és munkájába nem iktat egyebet a saját közvetlen, jól megbírált adatainál. De ez a legritkább kivételek közé tartozik. A legendairó hőse mindig olyan ember, akit a hír már magasra emelt, aki már a legenda költe előtt mint szent él a köz-tudatban. A legenda mindig a köztudatra támaszkodik és többet vagy kevesebbet okvetlen föl kell ölelnie ennek tartal-mából. Adni adhat hozzá, de nem nélkülözheti a hagyományt: a tanuvallomásokat, a régi írások adatait, a kortársak szóbeli értesüléseit és tapasztalatait. Ami aztán következik, az a történetíró munkája, de a középkorié. A legendairás e részt semmiben sem különbözik a krónikairástól. Egyiknek sincsen

valódi kritikája. Azt mondják: «a becsületes szemtanuk vallomásait föltétlenül el kell fogadni». Nem veszik észre, hogy a szem- és fültanuk család szándék nélkül is csalhatnak. Még nagyobb a baj a másod-, harmad-, tizedkézből került adatokkal. Ezekre az a szabály: «igaz, amit a becsületes emberek igaznak tartanak». Nem jut eszükbe, hogy jóhiszeműleg is lehet tévedéseket és hazugságokat terjeszteni. Egyáltalán nem ismerik a hagyomány természetét. A krónika költői hagyományok tárházává lesz, a legenda história helyett oktató, buzdító költeménnyé.

A történeti hagyományok telve vannak rávitellel. Az emberek hallanak egy történetet valakiről; a mese szájról szájra jár; egy helyütt úgy pedzik, hogy még ez vagy amaz is hozzátartozott, és megtoldják; másutt kifelejtene belőle valamit és jóhiszeműleg helyrepótolják. Egészen közönséges, hogy a nép elfeledi a valódi hős nevét; hall egy másíkról, azt hiszi, hogy a történet erről szólott, és az új névhez fűzi a hagyományt. A dologra számtalan példa van a profán mondákban, de még inkább a legendában, melynek hősei rendszerint jóval távolabb esnek a tömegtől, hogy sem nevöket pontosan megjegyezhetné. Képzeljünk magunk elé egy középkori magyar falut vagy várost, ahol a papok Sz. Leó, Wolfgang, Dunstanus, Paphnutius, Rupertus, Pachomius és egyéb szentek tetteiről prédikálnak. A mesék megragadják az egyszerű lelkeket; a neveket talán már hazáig elfelejtik. Mily könnyen ragadnak ezek a gazdátlanú lett históriák, legendafoszlányok újabb meg újabb szentek neveihez! A szájhagyomány ugyanazt a történetet sokszor húsz-harminc hitvallóhoz, vértanúhoz is hozzávarrja; egyes epizódok össze-visszajárják a legenda-irodalomnak legkülönbözőbb területeit.

Csupán a magyar nemzeti legendákból egész sorát lehetne idézni az idevágó példának. Sz. Imre élete a XII. század első felében elmondja, hogy 1110 táján, Álmos hercegnek Konstantinápolyban jártakor, valami jámbor caesareai férfiú épen a császárnál volt követségben. Ez az ember Özsébnek, a caesareai metropolitának viselt dolgai közt a következőket olvasta: Özséb egyszer, ahogy papjaival és a néppel processziót járt, a magasból édes angyali éneket hallott. Kinyitotta lelki szemét és látta, hogy boldog Imre herceg lelkét viszik fölfelé. Vala pedig ott nagy sok gonoszlélek is, mintha valami hibát találtak volna benne . . . Midőn pedig Özséb elálmékodott a látványon, az égből szózatot halott, hogy most viszik boldog Imre herceg lelkét nagy örvendezéssel a mennyországba.¹

Később egy varsói kézirat ezt az egész elbeszélést Sz. István király halálához kötötte. Álmos herceg útjáról nincs

¹ M. Florianus, *Fontes domestici*, 1. k. 135—136. l.

többé szó; de meg van jegyezve, hogy a görög püspök tüstént követet küldött Magyarországra megtudakolni a valóságot. A követ pedig úgy találta és írást is adott róla, hogy minden azon mód történt, ahogy a püspök látta és hallotta.¹

Az átvitel oka ez esetben föltehetőleg a használt forrás-szöveg fogyatékosága, vagy az író figyelmetlensége. Az eset ugyanis el van mondva a Hartvik-féle István-legendában,² de Imre herceg, nem pedig István király halálával kapcsolatban. A hozzácsatolt megjegyzés viszont arra vall, hogy a kompilátornak egyéb legendás hagyományok is csenghettek fülében.

Nézzünk kissé körül a datált legendák között és meglepetve vesszük észre, hogy a lelkek égbevitelének látása egymagában vagy a tudakozódás motivumával kapcsolatban milyen gyakori jelenség a legendairodalomban.

A XI. század végén, 1195 táján az a hír volt elterjedve, hogy egy szerzetes látta, amint az angyalok Sz. Bernwardus lelkével az égbe repültek.³

1054. körül arról van szó, hogy egy Albert nevű ember hatodmagával nézte, mikép vitték IX. Leó pápa lelkét az angyalok egy fényes úton a mennyországla.⁴

Ugyanebből a századból III. Viktor pápa⁵ egy János nevű barátról emlékezik. Ez az ember a capuai benediktinuszok klostromában egyszer éjnek idején megpillantotta, hogy egy másik, hasonlóképen János nevű jámbor testvér lelke nagy fényesség közt az égbe emelkedik. A dolgot sietett elmondani a szomszédos Sz. András klostrom apátjának; utóbb kiderült, hogy a látomás és a páter halálának ideje egybevágott.

A X. században páter Osbernus, Sz. Dunstanus életirója jegyez föl egy hasonló esetet. Dunstanus egy alkalommal az egyházban imádkozott. Hirtelen észrevette, hogy az angyalok egy tanítványának lelkét viszik a magasba. Tüstént összehívta a testvéreket, hogy imádkozzanak a megholtért. Alig végezték el a könyörgést, máris megérkezett a híradás, hogy az illető tanuló elhunyt.⁶

Sz. Lifardus remete, mint fr. Letaldus írja, utazás közben volt tanuja Sz. Theodemirus lelke égbevitelének.⁷

Rimbertus érsek a IX. század végén említést tesz egy gyermekről, akit pajtásai az iskolában megverték. Sz. Anscarius

¹ Bielowski, *Mon. Poloniae hist.*, 1. k. 510. l.

² M. Flor., u. o. 58. l.

³ *Mon. Germ. Hist. Script.* 4. k. 782. l.

⁴ *Historia mortis et miraculorum S. Leonis*, 1. fej.

⁵ *Dialog.*, 2. könyv.

⁶ *Vita S. Dunstani*.

⁷ *De miraculis S. Maximini*, 3. fej.

látásban látja, hogy a gyermek lelkét az angyalok a magasba viszik; ebből tudja meg, hogy a szegény fiú meghalt.¹

Egy másik IX. századbeli író, Agnellus, viszont János apátról meséli, hogy egyszer elragadtatásában szemlélője volt, amint az angyalok valami Leopatus nevű ember lelkét egy nagy kendőn fölfelé emelték. Rögtön tudatta a papokkal, hogy Leopatus meghalt; és állítása igaznak bizonyult.²

Rabanus Maurus egy régibb datálatlan hagyományt melegeit föl, Mária Magdolna apokrif legendájának azt a részét, hogy mikor Mária meghalt, testvére, Sz. Márta látásban látta, miképen mentek lelkével az angyalok a mennyországba.³

Még érdekesebb, mivel a mi legendáinkhoz közelebb áll, Sz. Gallus látása. Walafridus Strabo szerint Sz. Gál egy éjjel megpillantja Sz. Columbanus lelkének égbevitelét. Reggelre kelve misét mond érte és elküldi Magnoaldus diakonust a bói di kolostorba. A diakonus aztán visszatér a hírrel, hogy Sz. Columbanus csakugyan meghalt, még pedig abban az időben, amelyben lelkét Sz. Gál fölemelkedni látta.⁴

A VIII. századból Beda Venerabilis említ egy kis történetet. Sz. Cuthbertus egy alkalommal ebéd közben észreveszi, hogy az angyalok egy lélekkel mennek az égbe. Másnap megtudja, hogy a lélek egy szegény pástoremberé volt. Az illető lezuhant egy fáról és épen abban a pillanatban halt meg, amelyben Cuthbertus a lelke égbevitelét látta.⁵

Fráter Brito halálakor Sz. Columba apát a kolostor udvarán sétált. Egyszerre nagy bámulással kezdett az égre nézni. Egy barát, aki vele volt, megkérdezte a dolog okáról. Felelt Columba: Angyalokat láttam, hogy ördögökkel harcoltak. Hála Istennek, az angyalok győztek és megszabadították annak a zarándoknak lelkét és az égbe vitték magokkal.⁶

Még előbből, a VI. századból ismeretes egy szamniumi barát esete. Ennek fölvitelét hajósok szemlélték, amint a tengeren Siciliából Rómának tartottak. Mikor megérkeztek, meggyőződtek róla, hogy a látomás és a barát kimulásának időpontja egybevágtott. Az esetet mint az ő idejében történt dolgot beszéli el Gregorius.⁷ Tud azonban egyébről is. A Dialogorum lib. 2. cap. 35. elmondja, miképen vitték az angyalok annak idején Sz. Benedek atya láttára «in globo igneo» Sz. Germanus püspök halhatatlan részét.

¹ *Vita S. Anskaríi*, 5. fejt.

² *Liber pontificalis*, 2. rész. *Vita S. Joannis*, 1. fejt.

³ *Vita B. Mariae Magd.*, 46. fejt.

⁴ *Vita S. Galli*, 1. könyv, 26. fejt.

⁵ *De vita S. Cuthberti*, 34. fejt.

⁶ *Acta SS. Jun.* 2. k. 186. l. Sz. Columba apát életét Sz. Adamanus írta meg; a mű 3. könyve telve van hasonló látomásokkal.

⁷ *Dialog.*, 4. k. 9. fejt.

A IV—V. századból szintén maradt néhány érdekes példa. Ruffinus szerint Sz. Paphnutius egyszer cellájában ülve szemlélte, hogy az angyalok egy jámbor ember lelkét magukkal vitték a magasban. Azonnal tisztában volt vele, hogy az illető nincs többé a földi életben.¹

Szakasztott ilyen látomást tulajdonít Sz. Jeromos Sz. Pál remetének. Sz. Pál látja, hogy társának, Sz. Antalnak lelke az angyalok, próféták és apostolok seregétől kísérve fölfelé emelkedik. És rögtön tudja, hogy Sz. Antal elköltözött az árnyékvilágból.²

Sz. Pachomiusról szintén föl van jegyezve, hogy egyszer egy haldokló testvérhez sietett. Útközben véletlenül föltekintett az égre. Láttá, hogy az angyalok fölfelé viszik a fráter lelkét, és hallotta az égi karok éneklését. Kísérő társai, akik semmit sem láttak és hallottak, nógatni kezdték, hogy ne álljon meg, siessen jobban a haldoklóhoz. Pachomius azt felelte, hogy már vissza is fordulhatnak, mivel a barát meghalt, lelke a mennyországba költözött. Erre néhányan bementek a klostomba és megtudták, hogy az apát igazat mondott.³

De még egy ősrégi legendát említhetünk, a legelsőt: Remete Sz. Antal életét, Sz. Athanázius püspök munkáját. A *Vita S. Antonii* 32. fejezetében el van mondva, hogy Sz. Antal a pusztában egy hegyen üldögélt. Egyszer az égre tekint és látja, hogy egy lélek száll a magasba és az angyalok serege nagy örvendzéssel fogadja. Legott szózatot is hallott, hogy a lélek Sz. Ammon nitriai püspöké. A szent remete fölöttébb megörült a dolognak és sietett közölni a fráterekkel. Azok pedig megjegyezték az időt és harminc nap múlva nitriai emberektől megtudták, hogy Sz. Ammon valóban abban az órában halt meg, amelyben Sz. Antal atya állította.

Végre külön kell szólni Sz. Márton tooursi püspök hagyományáról. A sabariai szent életét állítólag tanítványa, Severinus kölni püspök írta meg, részint a IV. században, részint az V. század elején.⁴ De nem erről a vitáról, hanem egy csodáról van szó, amelyet Gregorius Turonensis jegyzett föl a VI. században. Severinus püspök, olvassuk ott, egy vasárnap az éjjeli zsolozsma után szokás szerint processióban körüljárta papjaival a szent helyeket. «Abban a pillanatban, amelyben Sz. Márton meghalt, a magasból énekszót hallott. Tüstént odaintette az archidiákonust, vajon nem hallja-e ő is azt a lebilincselő szép éneket? Amaz azt felelte, hogy semmit sem

¹ *Vita monachorum*, 16. fejr.

² *Vita S. Antonii*.

³ *Vitae Patr.*, 1. könyv, 40. fejr.

⁴ *Gregorius Turonensis, De miraculis S. Martini episcopi*, 1. könyv, 1. fejr.

hall belőle. Szólt a püspök: Erőlted meg kissé a füledet. Az archidiákonus fölszegte a fejét, füleivel fölfelé neszelt, botjára támaszkodva lábhegyre állott; de Isten nem adta meg néki, hogy valamit hallhatott volna. Leborultak tehát a földre mind a ketten, úgy kérték az Urat, engedné meg, hogy az éneket amaz is meghallhassa. Mikor fölkeltek, a püspök ismét megkérdezte: «Hallasz valamit?» A pap ekkép szólt: «Úgy pedzem, mintha az égben énekelnének; de semmit sem értek belőle.» Felelt a püspök: «Megmondom. Márton püspök uram elköltözött e világból és az angyalok nagy énekszóval viszik a mennyekbe». És ahogy fölfelé figyelve a beszélgetésben egy kevés szünetet tartottak, látták, hogy a sátán gaz cimborái Sz. Mártont vissza akarják tartóztatni; de aztán nem találva benne fogyatkozást, szégyenszemre elsimpolyognak. Az archidiákonus pedig megjegyezte az időt és hevenyében elküldött Turonia városába, hogy a dolgot kitapasztalják. A követ elment és csalhatatlanul megtudta, hogy Sz. Márton meghalt teljességgel aznap és abban az órában, amelyben Sz. Severinus az éneklést hallotta». ¹

Az Imre-legenda epizódjának kétségtelenül köze van ehhez a VI. századi történethez. Az Imre-csoda nem megtörtént dolog, hanem pusztá rávitel. Egy kis költemény, amelynek motivumai a keresztény legendák őskorától szájról-szájra szállottak és a legkülönbözőbb szentekhez kapcsolódtak. De többet is lehet mondani: az Imre-legenda keletkezésében lehetetlen rá nem ismerni a Márton-legenda hatására. Ez a dolog egyike a legtermészetesebbeknek. Sz. Márton pannóniai származása révén nagy szentje volt az országnak; ünnepe a legrégibb idők óta «per totum solemnis», azaz megülése mind az egyházra, mind a világiakra nézve szigorúan kötelező. Életét és tetteit tehát évenként egyszer minden templomban nyilvánosan magasztalták. Így a Márton-hagyományok kétségtelenül el voltak terjedve a nép széles rétegeiben.

Az Imre-elbeszélés valamennyi rokonváltozat közül a Gregoriuséhoz áll legközelebb. A jelenésnek mind a kettőben egy-egy szent püspök a részese; Severinus püspök is, Özséb is processzió van papjaival; Severinus kezdetben nem lát semmit, csupán az éneket hallja; de Özséb figyelmét is az énekszó ébreszti föl, hogy «nyissa ki lelki szemét» és lásson, vagyis megismerje az ének értelmét; a démonok okvetetlenkedését csakis a Gergely-féle és a magyar változat említi. Végre a megbizonyosodás is figyelmet érdemel. A magyar elbeszélés nem említi a követküldést; de a motivum megvan a lengyel följegyzésben, föltehető tehát, hogy a magyar legendában megőrzött csonkább hagyomány mellett egy bővebb, teljesebb is járta.

¹ Uo., 1. könyv, 4. fej.

Való, a magyarság ismert egy ilyen bővebb hagyományt, mely a Severinus-féle jelenésnek félre nem ismerhető viszhangja. A bizonyíték az Érdy-kódex Imre-napi legendájában¹ olvasható. A magyar lelkű karthauzi ott arról szól, mi mindennel magasztotta fel a mennyei Atya az ő szentséges szolgáját. És egyebek között említi az Özséb-féle jelenetet. «Mikoron kimult volna ez világból, Sz. Eusebius püspök jár vala processziót Cesareában. Azonközben nagy édes angyali éneklést halla az égben. *Monda az esperestnek: Hallasz-e valamit? Monda: Nem. Mikoron (pedig) imádságot töttenek volna, az esperest is kezdé hallani.* (És) mikor feltekéntett volna az mennyországgra, szöveget halla, mondván: Bódog Sz. Imrőnek lelkét viszik fel az angyalok.»

A hely világos viszhangja Gregorius tudósításának. A relatio nem egyezik Pelbárt tudósításával, de így is írott forrásra utal: az elejéhez oda van szúrva a szokásos idéző megjegyzés: «Úgy olvastatik». Az epizódnak bővebb, gregoriusibb formája tehát több pusztá feltevésnél.

III.

A Sz. László királyra vonatkozó legendás hagyományok középpontjában egy rövid lélekzetű emlék áll: a latin László-legenda régibb, korzondonki szerkezete a XIII. század első feléből.² A kis mű mindössze hat csodatörténetet tartalmaz a szent király fölemelkedését a váradi egyházban, a szarvasok és bivalyok meséjét, a hős tetemeinek Váradra vitelét, a hátrafordult fejű ember históriáját, az ezüst tál esetét és a monostor fölött fénylő csillag csodáját.

A hat mese nem egyformán népszerű a legendák irodalmában. Olyan, szinte mindennapi történet, aminő a Sz. Imre lelkének égbevitele, egy sincsen közöttük.

1. A *váradi felemelkedés*ben el van mondva, hogy László király egyszer éjnek idején bement a váradi monostorba imádkozni. Legénye kinn várakozott rá, de elunta a hosszú késedelmet. Bepillantott tehát és látta, hogy ura megdicsőült testtel csodálatosan a levegőben lebeg. A legenda értelme világos: a történet azt a gondolatot fejezi ki, hogy az imádság fölemeli az embert a földtől, közelebb viszi Istenhez és az égiekhez teszi hasonlóvá.

Mind a kép, mind eszméje kedvelt hagyománya volt a XIII. és XIV. századnak és a magyar legenda-költészetnek. Sz. Domokos kétszer is fölemelkedik a levegőbe: egyszer mise

¹ Nytár, 5. k. 441. l.

² Kiadva: az *Acta Sanctorum Boll.* júniusi 5. köt. 317. és k. l.; Prileszky, *Acta SS. Ungariae.* Tyrnaviae 1743., sem. 1. 338—344. l.

közben, mikor az Úr testét fölmutatja, máskor, amint egy holttest előtt állva imádkozik és karját az ég felé tárja.¹ Sz. Ferenc az Alverna-hegy bükkösében, éjjel, imádság közben, hűséges tanítványa, fráter Leó szemeláttára részesül háromszor ugyanebben a kitüntetésben.² Utóbb, a XIV. században, Aquinói Sz. Tamásról beszélik, hogy imádság közben néha egy, néha két könyöknyire a föld fölé emelkedett.³ A magyar szentek közül egy esztergomi franciskánusról, fráter Egyedről,⁴ Sz. Heléna dominikánus apácáról, Sz. Margit tanítómesteréről⁵ és Sz. Erzsébetről, III. Endre leányáról maradt fenn hasonló hagyomány.⁶ Azt is olvassuk, hogy IV. Béla leányának, Szt. Kunegundisnak teste imádság közben «égi fényben sugárzott és kimondhatatlan ragyogással tündökölt».⁷ Viszont Szt. Hedvigről, Sz. Erzsébetünk nagynénjéről azt írják, hogy egy éjjel látták, amint ájtatoskodás közben a levegőben lebegett; az arca pedig olyan volt, mint valami angyalé.⁸

Azonban ezek mind újabb hagyományok. A motívum a XIII. század előtt épen nem mutatkozik olyan népszerűnek, mint a későbbi középkorban, holott korai eredete kétségtelen. A Kr. u. III. század közepe táján Philostratos azt mondja Thyanaí Apollonius történetében, hogy mikor Apollonius az indiai bölcsek között járt, ezek imádságuk közben Apollonius szemeláttára a levegőbe emelkedtek. A *Vitae Patrum* első könyvében Zosimas apát arra kéri Egyiptomi Sz. Máriát, hogy imádkozzék a kereszténységért s ő érette. Erre amaz kelet felé fordul és szemét az égre emelve és karját kitarva elkezd imádkozni. A nagy csöndességben csupán ajka mozog, szavát nem lehet érteni, sem hallani. Zosimas pedig ott áll reszketve. «Földre sütötte szemét és hallgatott. Egyszerre fölkiáltott: 'Uram, légy tanum!' Ugyanis kissé felpillantva észrevette, hogy a nő mintegy két könyöknyire a föld felett a levegőben lebeg. És Zosimas, ahogy ezt látta, megrémült, leborult a földre, kiverte az izzadság és nagy félelmében nem mert semmit sem szólani, csak magában mondogatta: 'Uram irtalmazz!'»⁹

A X. században Nicephorus pap görög András-legendájában van szó hasonló esetekről. S. Andreas Salus (=Stultus) egyszer három fiatalemberrel valami csárdában étkezett. A

¹ Sz. Domokos élete. *Nytár*, 3. k. 154—155. l. V. ö. *Acta SS. Boll.* Aug. 1. k. 579. l.

² *Nytár*, 7. k. 20. l.

³ *Leg. Aur.* (Grässe) 919. l.

⁴ *Acta SS. Hungariae*, sem. 2. Tyrnaviae 1744. Append. 27. l.

⁵ U. o. 84. l.

⁶ U. o. sem. 1. 272—273. l.

⁷ U. o. sem. 2. 106. l.

⁸ U. o. sem. 2. 255. l. V. ö. *Acta SS. Boll.* Okt. 8. k. 235. l.

⁹ *Vita S. Mariae Aegypt.* 10. fej.

véletlen úgy akarta, hogy egy pillanatra egyedül maradt a szobában. Nicephorus belesett és látta, hogy a szent körül néz, aztán meggyőződve róla, hogy egyedül van, az ég felé terjeszti karját s imádkozni kezd a három ifjúért. Abban a pillanatban fölemelkedett a levegőbe és ott függött a magasban. Végre megint a földre ereszkedett és kiment a helyiségből.¹

Az András-félével körülbelül egy időben, vagy nem sokkal utóbb költ egy másik görög elbeszélés, Sz. Irene legendája. Ez az Irene állítólag Konstantinápolyban élt és egy zárdának volt a fejedelemasszonya. Egyszer éjnek idején az egyház előcsarnokában imádkozott. Egy apáca utána lopódzott és látta, hogy Irene mintegy két singnyire a föld felett, a levegőben lebegett.²

Végre a XI. század második felében III. Victor pápa, volt cassinói apát említ egy levatiót. Egy Offa nevű jámbor apáca halálán volt és karját az ég felé tárva imádkozott. Közben három könyöknyire a levegőbe emelkedett és ott lebegett. Az imádság befejezése után visszaereszkedett ágyába és kilehelte lelkét.³

Szembeszökő, hogy a felsorolt példákban mindenütt hiányzik a levegőben lebegő szent alakjának megdicsőülése. Azonban erre is van adalék. Egy híres legendában, mely a IX. században már kétségtelenül megvolt,⁴ el van mondva, hogy Boldog Maximinus püspök egyszer husvétvasárnap hajnalán az oratoriumban találta Sz. Mária Magdolnát. A szentet nagy fényesség övezte és angyali sereg fogta körül. Az Isten embere megállt egy oszlopnál. Egyszerre fölemelkedett az angyalok kara és a középen kiterjesztett karokkal imádkozva lebegett a levegőben Magdolna, úgyhogy teste és a föld között mintegy két könyöknyi köz látszott. Maximinus nem mert előbbre menni. De a szent, kinek «arca tündöklőbb volt a napnál», csöndes szóval odahívta, nagy könnyhullatás közt megáldozott és kilehelte lelkét.⁵

Hasonló megdicsőülésről van szó a már említett Andreas Salus legendájában. András egyszer éjnek idején valamely egyházban imádkozott. Akkor is meglesték s látták, amint a levegőben lebegett. «És nagy fényesség vette körül, mint a lángos tűz, és édes illat áradt körülötte.»⁶

2. Igen szép és költői része a magyar hagyománynak a *szarvasok és bivalyok históriája*. A rabló besenyők betörték az országba és sok embert rabszíjra fűtek. László rajtok ment és seregével egy nagy pusztaságba jutott. A vitézeket éhhalál

¹ *Acta SS. Boll.* Máj. 6. k. 16.* p. 864. l.

² *Uott.* Jul. 6. k. 624. l.

³ *Dialogi*, 3. könyv.

⁴ Vö. Rabanus Maurus, *Vita B. Mariae Magdalenae*, 39. feje.

⁵ Vincentius Bellov., *Spec. hist.* 9. könyv, 103. f.

⁶ *Acta SS. Boll.* Máj. 6. k. 38*. l.

fenyegette. A szent király félrevonult és földre borulva könyörgött Isten irgalmáért. «Hogy aki egykor Izrael fiait égi mannával táplálta, a keresztény népet se hagyja éhen pusztulni.» Mikor fölkelte az imádságból, szarvasok és bivalyok egész csordája termett előtte. Az állatok szeliden mentek utána a táborba. Mindenki fogott belőlük amennyire szüksége volt. «És dicsérték Istent az ő szentjében, aki által ilyen kegyelemben részesültek.»

A történet nem csupán az írott legendában maradt meg, hanem mint élő szájhagyomány is ismeretes. A délvidéken azt hiszik, hogy László király a Deliblát homokján járt éhezõ hadaival, mikor kértére a *bölenycsordák* elõtörték. A nép szerint ott még mindig megvannak a csodás bölenylakoma maradványai: a sok, hatalmas, bordaalakú, elmeszesült csontra emlékeztetõ kőszilánk, mely a homokból szeles időben kiötlik. «Az odavalósi ember azt mondja rá, hogy bölenycsont abból az időből, amikor Sz. László király megvendégelte seregét.»¹

Az a legendai motívum, hogy Isten valamely szentnek könyörgésére csodás módon táplálékhoz juttat éhezõ embereket, nagyon régi eredetű. Mintája kétségtelenül az a történet volt, amely az *Exodus* 16. fejezetének 13–15. versében olvasható: Isten fűrsereget és manná-t küld a pusztában bolyongó éhes zsidóságnak. A legenda-irodalom a IV. század óta utánozza ezt az elbeszélést. A kielégítés meséje azonban egyelőre az «égi kenyér» hatása alatt és a szerzetesség táplálkozására való tekintettel leginkább kenyércsodákban ölt újabb megújabb alakot.

Egy szerzetes, beszéli a *Vitae Patrum* az V. században, már nyolcadnapja koplalt a pusztában, mivel a kolostorból saját kívánsága szerint semmit sem küldöttek számára. Akkor véletlenül meglátogatta az apát. A kiéhezett ember a vendég elé sietett. Mikor visszatért, nagy csodálkozással vette észre, hogy cellájának ajtajára egy kosárban illatos, meleg kenyér van akasztva.²

A jeruzsálemi klostromban elfogyott az ennivaló. A barátok, írja Gregorius Turonensis, morogtak és azt kívánták az apáttól, hogy eressze szét őket, különben engedélye nélkül is faképnél hagyják. Az apát intette őket: «Imádkozzunk testvérek; az Isten majd megelégit bennünket.» Erre egész éjjel virrasztottak és zoltároztak. És íme, reggelre kelve a csűröknek minden rekeszét telve találták gabonával, úgyhogy az ajtót is alig tudták kitárni.³

Szakasztott ilyen esetet jegyeznek föl a VII. században Julianus Stylitáról és kolostoráról. A zárdában elfogyott az

¹ Gombos Albin, *Sz. László, a lovagkirály*. Budapest, 1925., 36. l.

² *Vitae Patrum*, 4. könyv, 5. fej.

³ *De gloria beat. Mart.*, 10. fej.

eleség. Fráter Conon, a gazda, odament az apáthoz: «Nincs mit ennünk.» Az öreg leszólt az oszlop tetejéről: «Menj el, gyűjtsd össze, amit találsz, és öröld meg; a holnapról pedig majd gondoskodik az Isten.» Conon tudta, hogy semmit se hagyott felhasználatlanul; nagy dérrrel-durrall visszament cellájába és nem tett semmit. Az öreg újra hívatta: «Jöjj ide, fráter Conon. Amit találsz, készítsd el a testvéreknek.» Amaz duzzogva fogta a magtár kulcsait és elindult. Gondolta, összekapar egy kevés port a földről. De a magtár ajtaját sehogy se tudta kitárni: a helyiség színig telve volt árpával.¹

A későbbiek közül András sturmi apát a XI. században mond el egy érdekes esetet. Egyszer nagy inség köszöntött be Sz. Gualbert János szerzetébe. János apát az Éghez fordult segítségért. Hirtelen zörgetni kezdtek a kolostor ajtaján: egy ember egész lepedőre való kenyeret vitt a testvéreknek. Azok rögtön szétosztották az adományt és örömiükben arról is megfeledkeztek, hogy megkérdezték volna, ki küldötte. Mikor végre eszökbe jutott a dolog, az embert mindenütt hiába keresték. Sőt az ajtó előtt dolgozó nép azt felelte, hogy aznap arrafelé színét se látták senkinek.²

Sz. Emerius bencés apát azok közé az egyházi férfiak közé tartozott, akik Nagy Károly császárt elkísérték a mórok elleni harcokba. Egyszer a pusztában elfogyott a táplálékuk és a seregből sokan éhen haltak. Emerius Istenhez könyörgött, hogy adjon kenyeret népének. És a mennyei Atya legott annyi nem emberkészítette kenyeret (panes tamquam naturales) küldött nekik, hogy mindnyájan jóllaktak és megmenekültek az éhhaláltól.³

De egyébfajta példák is találkoznak. Egy IV. századbeli író, Heraclides beszéli, hogy Sz. Macarius a pusztában járva fölöttébb éhezett és szomjúhozott. A sivatagból egyszerre szarvasok bukkantak elő, s egynek — a borja is vele volt — emlőjéből tej csepegett. Macarius az állat alá feküdt és jólakott tejjel.⁴

A X. századból ismeretes Sz. Geraldus története. Sz. Odo clugny-i apát írja, hogy Geraldus egyszer, Nagyboldogasszony napja előtt valami félreeső vidéken tartózkodott. Társai figyelmeztették, hogy a másnapi ünnepre nincs egyebük egy kevés besózott húsnál. A szent ember vigasztalta őket: «Ha a Boldogságos Szűz úgy akarja, ebben a részben sem szenvedtek hiányt.» És abban a pillanatban egy hatalmas szarvas vetette magát eléjük a szikláról.⁵ Ugyanez az eset kissé jobban ki-

¹ *Pratum spirituale*, 28. fejr.

² *Vita S. Johannis Gualberti*, 30. fejr.

³ *Acta SS. Boll.* Januári 2. k., 782. l.

⁴ *Paradisus*, 6. fejr.

⁵ *Vita S. Geraldii*, 1. k., 5. fejr.

színezve fordul elő egy datálatlan legendában, a VI. században élt Sz. Sorus életében.¹

Még figyelemre méltóbb egy másik legenda, Sz. Simeon élete a XI. századból. Simeon keleti származású monachus és remete volt. Hosszú hányódás után a bencések mantovai kolostorában halt meg 1016-ban és ugyanott sokáig nagy tiszteltben részesült. A legenda elmondja róla, hogy egyszer két társával valami pusztaságban remetéskedett. A tél meglepte őket, nagy hó esett, hét napig nem mozdulhattak cellájokból. Eleségök teljesen elfogyott és nagy inségben voltak. Simeon Istenhez könyörgött, hogy mentse meg őket az éhhaláltól. S legott egy hatalmas szarvas termett a kunyhó előtt. «És nyakát lehajtva, alázatos tartásával mutatta, hogy a testvérek szolgálatára áll és magát Isten akaratából nekik önként eledelül adja.» Megpróbálták elkergetni, de hiába; végre is meg kellett ölniök és megették.²

A XII. század végén Jocelinus cisztercita szerzetes beszéli, hogy egyszer Sz. Patricius tizennégyezer ember kíséretében meglátogatta Triamus püspököt. A püspöknek nem volt egyebe egy tehénkéjénél, ezt levágatta. De mi egy tehén annyi éhes embernek! Patricius imádkozott. Egyszerre a szomszéd erdőkől egyik oldalról két szarvas, a másikról két vaddisznó vágatott elő és alázatosan megfogatta magát. Az öt állatnak aztán annyi húsa lett, hogy mindenki megelégedett belőle.³

Legérdekesebb és a magyar változathoz legközelebb áll mégis a következő ősrégi történet. Sz. Makrina férjével és más keresztényekkel együtt Maximianus császár üldözése elől a pontusi hegyekbe menekült. Hét álló esztendeig bujdostak a rengeteg erdőségben hideget, éhséget és mindenféle nélkülözést szenvedve. Egyszer eszökbe jutott, hogy valami élvezhető táplálékot kérnek Istentől. Imádságukra hirtelen nagy, kövér szarvasok bukkantak elő az erdőből. Nem kellett őket vadászni, sem hajtani; önként, szelíden mentek az emberek után és odaadták életöket. A bujdosók pedig annyit fogtak és öltek belőlük, amennyire szükségük volt; a többit visszaküldötték az erdőbe.⁴

A történetet Nazianzi Sz. Gergely jegyezte föl a IV. században, Sz. Vazulról írt beszédében. Sz. Makrina ugyanis Sz. Vazul nagyanyja volt és a hit elemeiben egyik első oktatója.

3. *Sz. László király holttestének Váradra vitele* a korzendonki kéziratban következőkép van előadva. «Mídon tetemeit hű emberei Váradra hozták, a fáradságtól és bánattól kimerülve

¹ *Acta SS. Boll.* Febr. 1. k., 101. l.

² *U. o.* Jul. 6 k., 325—326. l.

³ *Acta SS. Boll.* Márc. 2. k., 556. l.

⁴ *Acta SS. Boll.* Januári 1. k., 952—953. l.

álomra tértek és a szokottnál tovább aludtak. A szekér pedig, melyen a test volt, ezalatt minden igavonó állat nélkül elindult és egyenesen Váradnak futott. A fölébredt kísérők szanaszét futkostak és úgy keresték mindenfelé. Végre megpillantották, ahogyan Váradnak szaladt, és látták, hogy a szent test is rajta van. Ekkép meggyőződtek a csodáról, hogy a boldog hitvalló teste isteni erővel megyen arra a helyre, amelyet kiválasztott volt; és hálát adtak Istennek.»

Ez az előadás lényegesen különbözik a későbbi hagyományétól. A korzendonki szerkezet szerint a kísérők a holttesttel már Váradra törekednek, mikor a csoda történik; a mondseei kézirat szerint arról van szó, hogy meleg is volt, az utat is sokallották Váradig, tehát Fejervárnak indultak terhökkel és ott akarták eltemetni. És akkor történt a szekér eltűnése.

A két relatio közül kétségkívül az utóbbi a pontosabb és helyesebb. A legendákban gyakran fordulnak elő hasonló csodás szállítások; de a csodának rendszerint határozott célja és értelme van. A magasabb erők nem szeszélyből lépnek közbe, hanem vagy azért, hogy a kocsira, hajóra tett tetemeteket valamely, az emberek előtt ismeretlen helyre vigyék, vagy azért, hogy az emberi erő elégtelenségét pótolják, vagy hogy a magasabb szándékokkal ellenkező emberi törekvéseket meg hiúsítsák s érvényt szerezzenek Isten és a szentek akaratának.

Aztán számba kell venni a történelmi tényeket. A legendák és krónikák egyedül Váradot tartják László király temetkezőhelyének. De Mátyás Flórián nyomatékkal mutat II. Paskális pápának egy 1106-iki levelére, amelyben az olvasható, hogy a szent király «tiszteletre méltó teste» abban az időben az általa alapított somogyvári francia apátságban van eltemetve.¹ A szent tetemek tehát csak utólag, ismeretlen úton és időben, talán II. István korában² jutottak Váradra, melyet a fejedelem maga végső nyughelyéül választott. Ez a körülmény szintén arról tanuskodik, hogy a korzendonki és a későbbi relatio közül az utóbbi a pontosabb. A költői hagyománynak ugyanis ebben az esetben történelmi alapja van: a szent király kifejezett akaratának teljesülése elé akadály gördült; és mikor tetemei utóbb Váradra kerültek, az emberek ebben méltán látták egy szent jognak diadalát.

A csodás szállítás motivuma egyébiránt meglehetősen népszerű volt a legenda-irodalomban. Mintáját mindenki ismerte a filiszteusok történetéből, akik a frigyládát két tehén által küldik vissza Izraelnek.³ Az első századokban nem igen kopatták; de a VII. században már fölmerül Sz. Patricius

¹ Sz. László és Imre királyok végnappjai. Budapest, 1900., 13—16. l.

² Karácsonyi János, Sz. László király élete. Budapest, 1926., 95—97. l.

³ Kír. 1. k. 6, 1—15.

legendájában és ettől kezdve mind sűrűbbé válik a használata. Az ereklyéért, szentek tetemeiért versengő felek a legendák szerint rendesen szelidítetlen állatoktól vont szekérre rakják a vitás földi maradványokat és az igavonókra bizzák, hogy ezeket az Isten vagy maguk az illető szentek által választott helyekre szállítsák.

Utóbb a motívum továbbfejlődik. Az állatok szerepeltetése még mindig divatban marad; de a régi mellett új változat támad, melyben a továbbítást magasabb erők végezik. Egy VIII. századbéli vagy még korábbi tudósítás szerint Sz. Crispinus és Crispinianus mártir testét egy kis hajóra tették, s a hajócska a víz folyása ellen minden evező és evezős segítségével nélkül az Istentől kiválasztott helyre futott terhével.¹ Egy másik esetet Hincmar érsek mond el Sz. Remigius életrajzában. A dolog 852-ben történt. Sz. Kristóf egyházát, Remigius temetőhelyét, bővíteni kellett. Az illetékesek úgy segítettek magukon, hogy az oltár mögött kriptát építettek a szent tetemek számára. A koporsót szerencsésen kiásták, de semmikép sem tudták helyéről elmozdítani. Erre imádsághoz láttak és éjjelig imádkoztak. Akkor mindnyájukat elnyomta az álmom. És amint másnap fölébredtek, a koporsót a testtel együtt ott találták az új kriptában.²

A Jakab-legendának egy változata szerint, melyet Joh. Bosco közül a X. századból, mikor Hermogenes, Philetus és társaik Sz. Jakab apostol testét Európába hozták, késő éjjelig eveztek a tengeren. Akkor elaludtak. És reggelre kelve mindenestül Hispaniában találták magukat.³

A XI. századból ismét a kölni püspök, Sz. Anno testének szállításával kapcsolatban van szó hasonló csodáról. A holttestet föltették egy hajóra és úgy akarták a Rajnán átvinni. A hajó aztán nagy jégárban, víz ellenében úgy átvágott a túlsó partra, mint a nyíl — holott a hajósok a dermesztő hidegben kezöket is alig mozdíthatták.⁴

Sz. Gildas apát meghagyta a frátereknek, hogy ha meghal, testét tegyék csónakba és minden kíséret nélkül bocsássák útjára. Isten majd elvezérli oda, ahol akarja, hogy hamvai nyugodjanak. Így is történt. A hajócska, ahogy a szent testét elhelyezték benne, rögtön lemerült a tenger mélységébe. Három hónapig keresték, de hiába. Végre megtalálták sértetlenül a holttesttel együtt egy oratoriumban.⁵

Érdekes, hogy hasonló csodákkal a magyar legenda-irodalomban is találkozunk. A nagyobbik Gellért-legendában, melynek

¹ *Acta SS. Boll.* Októberi 11. k. 503—504. l.

² *Vita S. Remigii*, 66. fej.

³ *Acta SS. Boll.* Jul. 6. k. 12. l.

⁴ *Vita S. Annonis*, 3. k. 15. fej.

⁵ *Vita S. Gildae*, 5. fej.

archetipusa még a XIII. század első felében készült,¹ föl van jegyezve, hogy mikor a vértanu testét a Maroson át akarták vinni, a halottas-szekérrel szokás szerint a révhajóra hajtottak. De a hajó sehogy sem akart elindulni, hiába volt minden erőlködés. Az emberek végre is félredobták evezőiket. És íme: az alkalmatosság rögtön megindult és olyan sebességgel futott át a vizen, amelyet néki emberi erő soha sem adhatott volna.² Utóbb a testet Sz. György egyházába vitték. Akkor megint az volt a baj, hogy nem tudták letenni, mivel nem azt a helyet választotta nyugvóhelyének. A menetnek akarata ellenére tovább kellett vonulnia: a szentmihálylova toltá, ragadta őket, míg csak a kiválasztott helyre nem jutottak.³

Legérdekesebb mégis Sz. Vencel átvitelének története a X. század végéről. Vencel a csehek fejedelme volt és 935-ben tulajdon testvére gonoszságának esett áldozatul. Vérért, mint utóbb Sz. Gellértét, sokáig nem tudták lemosni arról a helyről, ahol megölték. Tetemeit három esztendővel utóbb néhány hű embere fölvette sírjából. Nagy titokban Prágába, az általa alapított és nyugvóhelyül választott Sz. Vitus egyházba akarták szállítani. A szekér a koporsóval szerencsésen eljutott a Rokitnica vizéhez, de a folyó meg volt áradva, fogattal lehetetlen volt rajta átkelni. Hajó, kikötőhely nem találkozott sehol, a hidat elbontotta az áradat. A halottvivők nagy bajban voltak. Gondolták, kijavítják a hidat; de hiába, hozzávaló fa nem akadt a vidéken. Végre az Úr megsegítette őket. Nagy szorongásukban, tépelődésükben hirtelen csodálatos látvány tárult eléjük: a szekér ott állt a másik parton, szárazon, a víz érintésének minden nyoma nélkül. Egy pillanatig haboztak, aztán a lovakon átúszták a folyót és a szekeret nyomon követve megérkeztek Sz. Vitus egyházához.⁴

¹ Hóman Bálint, *A Sz. László-kori Gesta Ungarorum*, Budapest, 1926., 35—36. l.

² *Vita S. Gerardi*, 21. fejr.

³ U. o.

⁴ Gumpoldus, *Vita S. Venceslavi ducis*, 23. fejr. Perveniant ad rivum, incedendo supergredi animalibus plaustrum ducentibus nimio profunditate intransibilem, naviculis et portu utrimque carentem. Stant quippe circumspicientes. Pons iam factus undosa transgressionem dissipatur; ligna ad ejus reparationem non inveniuntur. Quid facerent? Dum in hac versantur angustia, subito erectis obtutibus, ecce mira Dei praesente virtute, plaustrum altera stat ripa, undique secus aquae humiditate intactum. Quo miraculo ipsi aliquantum haesitantes, transnato supra caballos rivulo, vehiculum sacro fasce gravatum prosequuti, ad locum praedestinatum citius applicant. — Az esetet ugyanígy beszéli el egy másik legenda, mely a *Fontes rerum Bohemicarum* 1. köt. 182—190. l. olvasható. De egyéb változat is akad. A Sz. Ludmilla és Vencel életéről szóló hosszabb legenda szerint (uo., pag. 220—221.) a halottvivők, mialatt a híd helyrehozásával vesződtek, Istentől és Sz. Venceltől kértek segítséget. «Dum haec aguntur, respicientes subito vident se plaustrumque cum corpore preciosi martyris ea parte fluvii, qua ire disposuerant, constitutos.»

A történetnek még a XIII. század vége felé is támadt visszhangja. B. Jánosnak, a ferencrendiek első magyar provinciálisának elogiumában olvassuk, hogy János egy magyar klostromban megjövendőlte még aznap bekövetkezendő halálát. Kérte a testvéreket, hogy holttestét vitessék el Villafrankába, mivel arról a helyről, ahol lakott, a szerzet egykor el fog költözni. Aztán meghalt, ahogy előre megmondotta. A fráterek föltették a testét egy szekérre, azonban a lovak befogása előtt még falatozni vagy pihenni akartak egy keveset, és ezalatt a szekér magától, igavonó állat nélkül, elindult, átkelt a folyón és meg sem állt Villafrankáig — a testvérek a kerékvágást követve nagy álmélkodással már a kiválasztott klostrom kapujánál találták.¹

4. *A hátracsavarodott fejű ember históriája.* Míg a szent király koporsója mellett a temetéskor mindenki gyönyörűséges jó illatot érzett, — ez az édes illat rendes kísérője a megdicsőültek tetemeinek — egy garázda ember dohosnak mondta a szent tetemet. A büntetés legott utólérte. Álla abban a pillanatban a hátához csavarodott és sehogysem lehetett visszafordítani. És ez a nyomorúság mindaddig megmaradt rajta, míg bűnét megvallva bocsánatért nem esdekelt. Akkor meggyógyult, de állán továbbra is megmaradt a bőrrepedés sebhelye.

A motívum nem tartozik a gyakraiak közé, de mégsem mondható eredetinek. Fráter Gualbertus a XII. század első felében egy Alewinus nevű emberről emlékezik, aki hamis esküjéért azzal bűnhődött, hogy arca hátrafordult, szája pedig egészen homlokáig húzódott.²

1100 körül Goscelinus arról ad hírt, hogy egy gazda valami szegény embert kegyetlenül bántalmazott. Sz. Wereburga szűz kérte a gazdát, hagyjon békét a szerencsétlennek, de amaz nem hallgatott a szavára. Meg is bűnhődött köszívűségeért: kemény nyaka és dühös arca hirtelen hátracsavarodott. Utóbb magába szállt, bocsánatot kért vadságáért és meggyógyult.³

A XI. század végén, vagy a következőnek elején Willelmus Kecellus beverlachi klerikus szól egy hasonló esetről. Valami Turstinus nevű katona egy szegény embert üldözött. Az ember Sz. János yorki érsek egyházához menekült. Szerencsésen be is ért az ajtón, de Turstinus oda is követte. Azonban megjárta, mivel arca abban a pillanatban eltorzulva hátrafordult. Utóbb megbánta bűnét s akkor megszabadult bajától.⁴

Legérdekesebb mégis az a történet, amelyet Gregorius Turonensis jegyez föl a VI. században. Egy polgár Sz. Ávitus

¹ Wadding, *Annales*, 2. k., ad annum 1287. V. ö. *Acta SS. Ung.*, sem. 2. Tyrnaviae 1744. Appendix, 26. l.

² *De miraculis B. Rictrudis*, 2. k. 2. fej.

³ *Vita S. Wereburgae*, 3. fej.

⁴ *Acta SS. Boll.* Máj. 1. k. 174—175. l.

apát ünnepén a szőlőbe ment kapálni. Mondták neki: menjen az egyházba; azt felelte: minek? Ez az ember, akit ti tiszteltek, holmi kézműves volt valamikor. — De meglakolt gazságáért. Ahogy kapáját a földbe vágta, a nyaka legott elcsavarodott és arca hátrafordult. Most már remegve, siránkozva futott a bazilikába. És napokig esengett, rimánkodott, míg a feje ismét visszatért rendes helyzetébe.¹

5. *A csillag-csoda.* «Az úr 1192-ik esztendejében . . . a szenttéavatás alatt . . . hat óra tájban tündöklő fényű csillag jelent meg a monostor fölött, ahol a szent tetem feküdt. És a csillagot két óra hosszat világosan látta az a nagy ember-tömeg, amely az egyház átellenében összeverődött.»

A szentek teste fölött ragyogó csillag a legendában a megdicsőülés jele és néha arra szolgál, hogy az embereket a szentek földi maradványaihoz vezérelje. Őse kétségtelenül a betlehemi csillag volt; előfordulása elég gyakori. A *Vitae Patrum* első könyvében Egyipt. Sz. Mária életében találkozunk vele. Mikor Mária meghalt volt, Zosimas apát kiment a pusztába és a holttest fölött tündöklő napot látott. A IV. század végén vagy az V. elején Paulinus Notarius értesít, hogy Sz. Ambrus holtteste fölött sokan fényes csillagot észleltek.²

Gregorius Turonensis szerint Sz. Pelagia halálakor kelet felől nagy tüzes gomolyag kelt föl, aztán fölfelé haladva megállt az égen az egyház fölött, melyben Pelagia ki volt terítve. És ott maradt, míg a szent tetemeit el nem vitték.³

A VII. századból Sz. Praejectus és Amarinus legendájában olvasható, hogy mikor a két mártírt megölték, két szenátor látta, hogy holttestük felett három fényes csillag ragyogott annak jeléül, hogy az égbe költöztek.⁴ Beda Venerabilis Sz. Tharacusról, Probusról és Andronicusról írja, hogy kiterített testük fölött egy-egy csillag tündökölt és a hívő jámboroknak ezek a csillagok mutatták meg, hol van a három vértanu földi maradványa.⁵

Sz. Wickbert tetemei fölött, írják a XI. században, elevatiojakor az égen fényes körbe foglalt tündöklő kereszt jelent meg.⁶ A XII. században viszont arról van szó, hogy mikor Sz. Amandus ravatala előtt a szentmisét elkezdték, a test

¹ *De gloria Confess.*, 99. fej. Szakasztott ilyen esetről emlékezik a XIII. században egy névtelen Sz. Bertinus apát csodái között. Egy ember Sz. Bertinust szidalmazta. Erre arca rögtön hátracsavarodott, «adeo ut occiput, quod erat sinciput, et sinciput, quod erat occiput haberi videretur». Végre magába szállott és meggyógyult. V. ö. *Acta SS. Boll.* Szeptemb. 2. k. 628. l

² *Vita S. Ambrosii.*

³ *De gloria Confess.*, 104. fej.

⁴ *Vita S. Praejecti*, 3. fej.

⁵ *Martyrologium*, V. Id. Octobr.

⁶ Pertz, *Mon. Germ. Hist. Script.* 8. k. 517—518. l.

fölött az égbolton fényes kör mutatkozott, mely a mise végéig tartott. És ezt a fényes tüneményt a jelenvoltak igen jól látták mindnyájan.¹

6. Az előzőktől — úgy látszik — teljességgel különböző természetű a legendának hátralevő «csodá»-ja, az *ezüst tál története*. Egy szegény katona szorultságában el akarja adni azt az ezüst tálat, melyet atyjának valamikor a szent király ajándékozott. Az ispán, akinek kínálja, kapzsiságában el akarja ragadni a tálat; ráfogja, hogy tőle lopták. A dolog perre kerül; a bíróság kimondja, hogy az ezüst holmit tegyék Sz. László sírjára. «Döntse el az Úr, hogy melyikök az igazi gazdája.» Az ispán nagy magabizással lép a tálért a sírhoz, de abban a pillanatban eszméletlenül rogy össze; a szegény katona szintén odamegy és Istennek hálát adva elviszi jószágát.

Ezt a szép, kerek elbeszélést már korábban megtörtént dolog emlékének tartották és ezúttal sem lehet más eredményről beszélni. Az «ezüst tál»-nak nincs előzője az átkutatott legendákban. A történet minden valószínűség szerint egy váradi istenítéletnek emléke. A legenda későbbi szerkezete még a szereplők egyrészét is meg tudja nevezni. A peres ügyet István király, Kálmán fia utalja Valter, a váradi püspök elé, aki a két felet Sz. László sírjához idézi. Az ügyről nem maradt egyéb tudósítás; de Kálmán fia, II. István király 1116-tól 1131-ig uralkodott, viszont Váradnak 1119-től, mások szerint 1124-től 1138-ig valóban volt egy Valter nevű püspöke.²

IV.

Sz. László király legendás hagyományainak a krónika a második ránk maradt forrása. Innen merül föl három szép elbeszélés: a váci szarvasjelenés, Salamon király pozsonyi látomása és a szent királynak 1345-iki patrocínium-csodája.

1. A *váci szarvasjelenés* története megvan a BUDAI és a BÉCSI KRÓNIKÁ-ban. Az eset a Salamon ellen való hadakozások idejében történt. Gyeicsa és László a mai Vác környékén járkáltak. Nagy dologban törték fejüket: hova építsék a Boldogságos Szűz egyházát. Hirtelen egy gímszarvas termett előttük, címere tele volt égő gyertyával. A vad elkezdett futni az erdőnek. Végre ott, ahol a krónikás idejében a monostor volt, megállt. A vitézek rányilaztak, erre beszökött a Dunába és elenyészett előlük. Szólott László: «Bizony nem szarvas volt, hanem Isten angyala.» Gyeicsa kérdezte: «Mi lehetett az a sok gyertya, melyet a szarvain láttunk?» László felelt: «Nem szarvak voltak azok, hanem szárnyak; nem gyertyák,

¹ Philippus abb. Harveng., *De miraculis S. Amandi. Mir. quae facta sunt Brab.* 4. fejt.

² Bunyitay, *A váradi püspökség története*, 1. köt. 53. l.

hanem tündöklő tollak. Azért állt meg, hogy megmutassa, hová rakassuk a Boldogasszony egyházát.»

A szarvas mint vezető és helymutató állat kedvelt ősi motívuma volt a népköltésnek. Egy német doctorandus, Carl Pschmidt, értékes kis könyvet írt erről a témáról¹ és nagy gondnal hordta össze a reávonatkozó adatokat. Pschmidt szerint a szarvasmonda eredetileg sidericus tüneményekre vonatkozott. A görög hagyományok szarvasa helyenkint megnevezetten Artemis, a holdistennő szent állatja, az «arany-szarvú szarvasünő», vagy általában ezzel azonosítható nőstény-szarvas. Az ünőt (Hold) egy vadász (Nap) üldözi, az állat viszont a vadászt valamely mocsárba, tengerbe, nagy távolságra vagy épen a világ végére csalogatja.

A mondanak tipikus szerkezete a «csodaszarvas» ismeretes regéje. «A hunok a Meotis mocsarainak túlsó partján tanyáztak. Egyszer hirtelen-váratlan egy szarvasünő termett vadászaik előtt. Bement a mocsárba és hol előre haladva, hol megállva mutatta nekik az utat. Amazok nyomon követték és szerencsésen átjutottak a vizen, amelyet addig járhatatlannak hittek, mint a tengert. Csakhamar szemükbe ötlött a scythiai föld, a szarvas pedig elenyészett.»

A történetet Jordanes közölte Priskos rhetor után a VI. század közepén.² De körülbelül egyidejűleg Prokopius is följegyzi hallomás alapján.³ «Ha a szóbeszédnek hitelt adhatunk, fiatal kimmer vadászok egy szarvasünőt üldöztek. Az állat menekülteben beszökött a Meotis mocsarába. Az ifjak nyomon követték, míg át nem értek a túlsó partra. Ott az üldözött titokzatos lény (τὸ μὲν διωκόμενον, ὃ τί ποτ' ἦν) egyszerre eltűnt... A kimmerek aztán ezen az úton később mind átkeltek a mocsár túlsó partjára.» Érdekes, hogy a húnok Jordanes szerint a szarvasünőnek isteni küldetést tulajdonítottak. «Mint okos emberek azt hitték, hogy isteni intézkedésből (divinitus) jutottak annak az útnak ismeretére.»

A monda csakhamar nyugaton is megjelent. Gregorius Turonensis a század második felében elmondja, hogy Chlodvig király 507-ben Alarich ellen vonultában a Vienne vizén

¹ *Die Sage von der verfolgten Hinde*. Greifswald, 1911.

² *De origine actibusque Getarum*, c. 24. A monda Moravcsik Gyula szerint az Io-mitosszal kapcsolatban keletkezhetett. Arrianos II. századbeli görög írónak egy töredékében az olvasható, hogy a thrák Bosporos Io átkelésétől vette nevét. Csakhogy, mondja Arrianos, van egy másik monda is, e szerint a Bosporos neve nem Io-tól, hanem egy tehéntől ered, amely a phrygektől üldözve Chalkedon és Byzantion közt átkelt a tengeren és üldözőinek isteni jóslat folytán megmutatta az átvivő utat. Moravcsik szerint ilyen tehenmondák fűződhetnek a kimmeriai Bosporushoz is, aztán a görög szarvasmondával való összeolvadásukból támadhatott a hun szarvasmonda. EPhK. 1914., 336—337. l.

³ *Bell. Goth.*, 4. könyv.

sehogy sem tudott hadaival átkelni. A folyó ugyanis a sok esőzéstől szerfölött megdagadt, gázlót pedig sehol sem találtak. Chlodvig egész éjjel imádkozott. Reggel Isten rendeletéből egy csodálatos nagyságú szarvasünő jelent meg a víznél és valamennyiök szemeláttára átgázolt rajta. Chlodvig nyomon követte és a sereg szerencsésen átvergődött a túlsó partra.¹

Utóbb Nagy Károly hagyományában bukkant föl a mese. A X. század végén, vagy a XI. elején, Thietmar, a merseburgi érsek regéli, hogy egyszer, mint szavahihető emberektől hallotta, Károly császár idejében, az ő elődeik, a szászok, megverték a frankokat. Ezek a Majnának menekültek, de gázlót nem találtak és mind az innenső parton rekedtek. Végre úgy szabadultak meg, hogy Isten írgalmából ott termett egy szarvasünő és átmenve előttük, megmutatta nekik a menekülés útját. Azt a helyet azóta hívják Frankfurtnak, vagyis a frankok átjárójának.²

A motívum azonban egyéb kapcsolatokban is előfordul. Egy változat szerint, mely utóbb, a XIII. században bekerült a Karlamagnus-ságába, Nagy Károly hispániai útjában a Gironde vizéhez ér seregével; hídnak, hajónak híre sincs sehol; végre a császár imádságára egy fehér szarvasünő jelen meg és megmutatja az átkelő helyet.³

A későbbiek közül egy *chanson de geste* szerint, mely még a XII. században költ, Normandiai Rikárd szakasztott így jár a megáradt Flagot folyónál;⁴ viszont egy másik elbeszélő, szintén a XII. századból, megint Nagy Károlyról beszéli, hogy Rómába menet vitézeivel együtt egy fehér szarvas («blans comme nois») kalauzolása mellett jutott át a hegyeken.⁵

A szarvas egyébiránt mint vezető állat a régi legendás iratokban sem volt ismeretlen. A *Vitae Patrum* első könyvében el van mondva, hogy Theophilus, Sergius és Hyginus testvéreknek egy alkalommal, mikor a hegyek között már két napja bolyongtak, egy szarvas került útjába. «És ordítva előttük menvén kivezélte őket».⁶ Ismét máskor Sz. Macarius Romanusnak ugyancsak egy szarvas mutatott utat a pusztában, «előtte haladva és reá visszatekintgetve».⁷

Nagyot haladt a mese a fejlődés útján egy görög elbeszélésben, a Placidus-Eustathius-, vagy Eustathius-legendában. Placidus, a magister militum, vadászat közben egy tagbaszakadt gímszarvast üldözött. Sokáig kergette már, emberei mind

¹ *Hist. Francorum*, 2. könyv, 37. fej.

² *Chronicon*, 7. könyv, 53. fej.

³ G. Paris, *Histoire poétique de Charlemagne*. Paris, 1905. 261. l.

⁴ Kroeber-Servo, *Fierabras*. Paris, 1860. 131—132. l.

⁵ G. Paris, i. m. 249—250. l.

⁶ *Vita S. Macarii Romani*, 8. fej.

⁷ U. o. 19. fej.

elmaradtak mellőle, mikor a szarvas egy sziklatetőn hirtelen megállt és szembefordult üldözőjével. Placidus akkor vette észre, hogy az állat szarvai között fényes, még a napnál is tündöklőbb kereszt (más változat szerint az Üdvözítő képe, ismét más szerint fényes kereszt és az Üdvözítő képe) ragyog. A szarvas megszólalt: «Placidus, miért üldözel engem? A te kedvedért vagyok itt... Krisztus vagyok én, akit nem ismerve tisztelsz. Alamizsnáid szemem előtt vannak, és eljöttem, hogy vadászjak rád és megfogjalak irgalmam hálójával.» És az üdvösség útjára vezette a magistert.¹

Az Eustachius-legenda hazája valószínűleg Görögország volt. Az elbeszélés legrégebbi szövege ugyanis görögül van írva és görög földön történik rá az első hivatkozás. A VIII. század elején Danaszki János csaknem szóról-szóra idézi legfontosabb részét mint hathatós argumentumot a képrombolás tana ellen;² ez arra vall, hogy a történetet abban az időben már hitelesnek és következőképp réginek tartották. Utóbb napfényre került a műnek egy másik változata, melynek az előbbi már továbbfejlesztése; föltehető tehát, hogy maga a legenda legalább a VII. századból, vagy éppen az előzőnek végéről származik.³

Az Eustachius-történet fontossága abban van, hogy benne a szarvas képében maga az Üdvözítő jelenik meg a kiválasztott ember lelki vezetésére. A gondolat kétségtelenül ősi hagyományon alapszik. A szarvast már az atyák korában az Üdvözítő és az apostolok jelképének tartották. Sz. Jeromos a *Septuaginta* egy helyét (*Ibi obviaverunt sibi cervi et viderunt facies suas*) allegorikusan akkép magyarázza, hogy a «szarvasok az apostolok és a szent doktorok».⁴ Hasonlóképen cselekszik Beda Venerabilis a 28. zsoltár 9. versének (*Vox Domini praeparantis cervos et revelabit condens*) *cervus*-aival. «Per hos cervos, id est per hos apostolos revelabit Dominus condens... eme szarvasok, vagyis apostolok által tárja fel az Úr a sűrűségeket... Mert a szarvasok a sűrűben járkálva szarvuikkal széttárik az ágakat és csapást törnek maguknak is, egyéb állatoknak is a legelőkhöz.» Még fontosabb a *Physiologus* című népkönyv tanítása a Kr. utáni II. század közepe tájáról. A *Physiologus* szerint ugyanis «a szarvas a sárkánynak (vagyis a kígyónak) ellensége. Ha a kígyó lyukba menekül előle, a szarvas tüstént forráshoz siet, vizet szív a szájába és a lyukba lövell. Ezzel kizavarja a sárkányt és megöli. Ha onlóképp ölte meg Krisztus urunk a nagy sárkányt, az ördögöt, mennyei tanításának vízával». (80. fejezet.)

¹ *Acta SS. Boll.* Szept. 6. k. 124. l.

² *Oratio 3. de imagi ubi.*

³ Günter, *Legenden-Studien*, Köln, 1906. 20. l.

⁴ *Commentarii in Isaiam prophetam*, 10. könyv, 34. fejezet.

A Placidus-Eustachius legenda fölötté népszerű elbeszélés volt. A történet bejutott a *Gesta Romanorum*-ba; egy feldolgozása mint *Rusztán császár históriája* a XVI. századbeli magyar irodalomban is található.

A későbbi legendákban szintén rá lehet akadni hatására. A XV. században belőle került a szarvasjelenés Sz. Hubertus életébe, ahonnan azt a nagyközönség legjobban ismeri.¹ A korábbiak közül meg lehet említeni a X—XII. századból Sz. Wulfhadus britt legendáját, mely nemcsak hivatkozik rá, de utánzatának is bátran tekinthető. Sz. Wulfhadus herceg kiment vadászni. Hirtelen egy szarvas terem előtte. A herceg rányilaz, megsérti. Az állat tovább vágat, be az erdőbe, egyenesen Sz. Ceddá remete kunyhójának, mely egy forrás partján áll. Ott beveti magát a vízbe. A remete megszanja, eltakarja faágakkal, elküldi a sűrűbe. Azt hiszi, különös isteni intézkedésből keresett nála menedéket. Nem is csalatkozik. Alig távozott a szarvas, máris odaér Wulfhadus herceg és keresi a vadat. Az Isten embere fölvilágosítja: «Ne a szarvassal törődjél, hanem azzal, amiért idevezérelt és a vízbe ugrott. A sűrűbe csalt, hogy merülj Isten titkainak sűrűjébe; a vízbe ment, hogy a kereszt-ség vízében részesülj.»²

Az utánzat ép azt tüntette el a hagyományból, ami ebben a legjellemzőbb: a keresztet és az Üdvözítő megjelenését. De szerencsésebb és figyelemre méltóbb kísérletek is találkoztak. Sz. Meinulf története a XI. századból és a francia cerfroy-i kolostor alapításának hagyománya a XII. század végéről a fejlődésnek újabb állomását képviselik a legenda életében.

Sz. Meinulf, Nagy Károly kortársa, a paderborni egyház diákonusa volt és mint a windesheimi apácázárda alapítója ismeretes. Életét Sigewardus fuldai apát írta meg a XI. század első felében, de, mint a legenda mondja, még régibb források alapján. Az elbeszélés szerint Meinulf monostort akart alapítani, de nem volt alkalmas helye hozzá. Míg a dologról tépelődött, egy embere legeltetés közben azon a helyen, ahol később a windesheimi kolostor állt, nagy világosságot és egész csorda szarvasünnöt látott. A szarvasok mendegéltek, meg-megálltak, úgy járták körül a helyet. Mivel a jelenés megismétlődött, Meinulf Isten intését látta benne és elhatározta, hogy a klastromot a szarvasok által körüljárt földdarabon fogja megépíteni. Tetszett neki a hely és ettől kezdve gyakran megfordult rajta. Egyszer aztán, ahogy kinn járkált, csodálatos látást látott. A földön egy hatalmas gímszarvas feküdt; fejét mintegy várakozólag magasra tartotta. Mikor Meinulf közelített hozzá, gyorsan fölkel, eléje ment és alázatosan

¹ V. ö. *Acta SS. Boll.* Nov. 2. köt., 780., 834. l.

² *Acta SS. Boll.* Júl. 5. köt., 576. l.

leborult előtte. A diakonus akkor vette észre, hogy az állat szarvai közt fényes kereszt ragyog, melynek tündöklése felülmúlja az aranyét. «És megörült, mivel látta, hogy vele van az Úr és meg fogja védelmezni alapítását a gonosz lélek áskálódásai ellen.» Abban a szempillantásban elenyészett a szarvas, aki nem volt más, mint az Üdvözítő. «Mivelhogy valamint az első látomásban a szarvasünök Isten szolgáló leányait jelentették, most a himszarvasban, mely egyedül jelent meg, magát Krisztust, szolgálóleányainak oltalmazóját kell tisztelnünk.»¹

A cerfroy-i kolostor legendája a trinitáriusok rendjének alapításához fűződik. Az új szerzet tagjai fehér ruhát viseltek kék és vörös kereszttel, és a pogány kézbe esett keresztények kiváltását tűzték magok elé feladatul. Alapítóik, Johannes de Matha párisi theologus és Valois Felix, remeteéletet éltek egy erdőben, a meaux-i egyházmegyében. Johannes akkor már részesült volt egy látomásban. Mikor újmiséjét mondotta, egy angyalt látott. Az angyal fehér ruhát viselt, mellén kék és vörös kereszt volt és kezét védőleg terjesztette néhány láncra vert rab feje fölé. A két remete egyszer egy forrásnál beszélgetett. Hirtelen egy szarvasgím termett előttük; szarvai közt kék és vörös színű kereszt látszott. Ez útmutatás volt számukra. Walter de Chatillon földet adott nekik, és azon a helyen, ahol a szarvas állott, megépítették a rend anyaházát, a cerfroy-i kolostort.²

A trinitáriusok hagyománya kétségtelenül közel áll a magyar mondához. Nemcsak az eszméjük — ahol a szarvas áll, oda kell építeni a tervezett monostort — hanem bizonyos mértékben a keret is ugyanaz: a két férfi erdők között, víz mellett tanakodik egymással. De mégsem mondhatók egyezőknek. A magyar elbeszélés szarvasa nem hord keresztet, hanem fényes, égő szövétnekeket.

A váci látomás szarvasát sokáig a meotisi szarvasünövel azonosították. Csak nemrég merült föl egy helyes kifogás, hogy a hunok szarvasünőjét nem lehet egynek tartani a magyar monda himszarvasával.³ A megfejtést valahogyan közelebb kell keresni és megtalálni.

¹ *Vita S. Meinulphi*, cap. 1. Hasonló szarvasmondára hívja fel a figyelmet újabban Moravcsik Gyula az *Ethnographia* 1926. évf. 146. l. Az elbeszélés szerint Nikephoros, a bizánci császár (802—811.) vadászat közben egy nagy szarvast üldöz. Végre elejti. Azon a helyen aztán egy oltárra bukkantak, melyen ez az írás volt: «Ez a megjelenő Mihály fővezér oltára, melyet András apostol alapított.» Ez volt az eredete a Michael Anatellon (= megjele ő) kolostornak. A történet forrása: a *Theophanes continuatus* c. munka (Kiad. Becker) Bonn, 1838. 21. l.

² Welter-Wetze-Hergenröther, *Kirchenlexikon*, 12. köt. 85—86. l.

³ Magyar Nyelvőr, 1921. 74. l.

Az Eustachius-, a Meinulf- és a trinitárius-legenda him-szarvasa keresztet visel, az Üdvözítő jelvényét; oka: hogy az Üdvözítő jelenik meg képében. A váci jelenés az angyalok szimbolumát hordja: fényes angyalszárnyakkal van ellátva. Erre László herceg maga mutat rá a legendában: «Nem szarvas volt, hanem Isten angyala... Nem szarvak voltak, hanem szárnyak...; nem gyertyák, hanem tündöklő tollak.» A váci szarvas: *szárnyas szarvas, és Isten angyala rejtőzik alakjában.*

Ez a szarvas azóta sem halt ki a magyar népköltésből. A regösénekek, mint Sebestyén Gyula észrevette, édes testvérei a váci jelenésnek. Nézzünk egy tipikus változatot, például a vas-megyei Dozmatról valót. A nagy ékes út mellett, a nagy halastó állás mellett legelész a gim-, azaz csodafiúszarvas. Sz. István király kimegyen vadászni és előtalálja. Szól neki a szarvas: «Ne siess, uram, Sz. István király, az én halálomra; nem vagyok én löni való vad, hanem vagyok hozzád Istennek követe».¹ És bizonyításul hozzáteszi:

Homlokomon vagyon fölkelő fényes nap,
Oldalomon vagyon árdeli (?) szép hold,
Jobb vesémen vannak az égi csillagok;
Szarvasom vagyon, ezer vagyon,
Szarvam hegyén vannak százezer szövétnek,
Gyujtatlan gyulladnak, oltatlan alusznak.

A váci jelenéssel való egyezés oly meglepő, hogy teljességgel kétségtelenné teszi a két hely kapcsolatát.

Az irodalomtörténetben sokáig uralkodó nézet volt, hogy a regösénekekben ősi, pogány dalok maradványait kell tisztelni. Ez bizonyára tévedés. A váci látomás mondája és a regösének egészen keresztény hagyomány. Minden keresztény bennök: az is, hogy a szarvas a regösénekekben néha az égből, a felhőkből jön; az is, hogy a regöséneket karácsony éjszakáján szokták énekelni, amikor Isten követei a békét, az üdvösséget hirdették az embereknek; az is, hogy a «szarvas» a napot, holdat, a csillagokat, az ég jelvényeit viseli, amelynek hírnöke. Még a szép, tündöklő angyalszárny is sajátosan keresztény dologra emlékeztet. A regösénekek egyrészében az «ezer szövétnek» helyén «ezer misegyertya»-t mondanak; föltehető, hogy a szárnyak elképzelésében a nép előtt az oltár képe lebegett, két szárnyán égő gyertyáinak tömegével. Ez a kivilágított, fényes oltár messziről nagyon hasonlít két, égő szövétnekkel megrakott nagy szarvascímerhez, vagy két kiterjesztett fényes

¹ Istennek követe = angelus Dei. A latin angelus (= gör. ἄγγελος) eredetileg követet jelent.

szárnyhoz, karcsú derekán pedig gyakran képekkel, címerekkel van ékesítve.

A magyar mondák tudós kutatója, Sebestyén Gyula, rámutatott a *Julia szép leány* kezdetű balladára és ott is a «csodafíuszarvas» nyomait találta:

Fel is fellekinte a magas egekre,
Egy szép gyalogösvény hát ott jődögél le;
Azon ereszkedik fodor fehér bárány,
A napot s a holdat szarva között hozván;
A fényes csillagot a homlokán hozta,
Két szép arany perec, aj! a két szarvába,
Aj! a két oldalán két szép égő gyertya,
Mennyi szőre szála, annyi csillag rajta...

«A szarvasból, úgymond, fodor fehér bárány lett, de a bárány továbbra is megmaradt égi követnek.»¹ Nem, a vers szemmel láthatólag mást erősít. A fehér bárány nem égi követ, hanem maga az Üdvözítő, a Fiúisten, akit az Egyház «Isten báránynak»-nak nevez és az Apocalypsis szerint az égben a szűzek seregi követnek.² A költeményben maga Jézus szerepel; a leányt arájául választotta; most mint kérő jön hozzá, hogy beleegyezését vegye s utóbb elvigye magával mennyei jegyesei közé.

A szövétnekkal rakott szarvú szarvas motivumára nincs példánk a XIII. század előtti legenda-irodalomból. Ez a körülmény figyelmet érdemel; de a motivumot mégsem lehet magyar találmánynak mondani.

A XV. századból közismert Sz. Idda toggenburgi grófnő svájci legendája. A férjétől halálra szánt szent asszonyról föl van ott jegyezve, hogy éveken át föl járt a fischingeni klostomba hajnali imádságra. «Quam semper cervus cornibus suis duodecim lumina sustinentibus praecessit.»³ Maga Idda, úgylátszik, a XIII. században élt; de a róla szóló hagyománynak a XV. század előtt semmi nyoma nincsen.⁴

Az *Acta Sanctorum*ban szó van róla, hogy 1504-ben Raymundus biboros, apostoli követ nyomozást indított Sz. Orsolyának három társa, Sz. Cunegundis, Mechtundis és Wibrandis ügyében. A tanuvallomások jegyzőkönyve megjelent Baselben, 1673. E jegyzőkönyv szerint a 31-ik tanu, Rudimus Rinck de Eichsel előadta, hogy «hallomása szerint egyszer egy szarvasra vadásztak, mely egészen Eichsel falváig szaladt és mikor ott volt, nem akart tovább menni. A szarvahegyein pedig valamennyin gyertyákat láttak az emberek». A következő

¹ A magyar honfoglalás mondái, I.: 335. l.

² Apoc. 14, 4.

³ Acta SS. Boll. Nov. 2. k. 123. l.

⁴ U. o. 119—120. l.

tanu, Heinricus Pur, szintén hasonló értelemben nyilatkozott. «Szüleitől nem egyszer hallotta, hogy Eichselbe szarvasok és egyéb állatok jöttek, és a szarvasok címerén gyertyák látszottak.» Az állatok pedig azért mentek Eichselbe, «mivel a három szűz ott volt eltemetve».¹

A vallomások alapján készült kései legenda némi eltéréssel szól a dologról. Mikor a szűzek sírja felett még nem volt egyház, a vadászok egy alkalommal egy nagy szarvasra bukkantak, melynek szarvain három égő gyertya volt. Az állat odamene-kült a sír fölé, és az emberek sehogy sem tudták sem elriasztani, sem megsebesíteni; végre is megrémülve magára hagyták. «Látható ebből, hogy a szűzek oltalmukba fogadták.»²

2. A második történet, *Salamon pozsonyi látomása*, a KÉRES KRÓNIKÁBAN olvasható. László herceg idegen öltözetben Pozsony alá ment harcolni. Salamon meglátta a vár faláról. Azt hitte, hogy valami közönséges vitéz; ő is elváltoztatta ruháját és kiszállt ellene. Már-már elérték egymást; akkor a király hirtelen úgy látta, hogy László feje fölött két angyal lebeg, kezökben tüzes pallos és őt fenyegetik. Rémültében visszafutott a várba. Vitézei kérdezték: «Uram, miért futsz? Nem szoktál te egy-két-három ember elől szaladni.» Felelt Salamon: «Tudjátok, hogy ember elől soha el nem futttam; de ez nem ember, mivel angyalok tüzes pallossal oltalmazzák.»

A mese mintája megvan Sz. János ravennai püspök életében. Mikor Attila Leó pápa kértére megkegyelmezett Rómanak, vezérei megkérdezték, miért volt annyira engedékeny. A király azt felelte, hogy a pápa feje fölött két embert látott, kezökben kivont kard volt, és őt halállal fenyegették, ha a főpap kérelmét elutasítaná.³

A történetnek egyébiránt több változata ismeretes. A Canisius-féle Leó-életrajz szerint Attila a pápa mellett jobbról is, balról is egy-egy ékesen öltözött férfit látott, Sz. Péter és Sz. Pál apostolt, akik Leó feje fölé tüzes kardot tartottak és a hún fejedelmet halálos fenyegetéssel kényszerítették engedékenységre. Mások, mint Paulus Diaconus, úgy tudják, hogy a király csupán egy embert látott. A papi ruházatba öltözött felséges ősz férfi a pápa mögött állt és kivont kardjával

¹ Rudimus Rinck de Eichsel... dicit, quod audiverit, quod semel fuerit venatus unus cervus, qui cucurrerit usque ad villam Eichsel; et dum cervus ibidem fuerat, non voluerit ulterius ire, et in cornibus suis in qualibet acie apparuerint candelae, quae per homines videbantur, alia non scit... Henricus Pur... dicit, quod audiverit à suis senioribus saepius dici, quod cervi et alia animalia venerint ad Eichsel et in cornibus cervorum fuerint visae candelae. Idéve: *Acta SS. Boll.* Jun. 3. k. 125. l.

² U. o. pag. 141.

³ *Acta SS. Boll.* Jan. 1. k. 728. l.

halállal fenyegette Attilát arra az esetre, ha a főpap kívánságának ellene mert volna szegülni.¹

3. A DUBNICZI KRÓNIKA (1479) *patrocinium-csodája*. «A székek az Úr 1345-ik évében vízkereszt táján egynéhány magyarral kiszállván a tatárokra, számtalan pogányt kardra hánytak. A harc három álló napig tartott. És beszélik, hogy míg az öldöklés folyamatban volt, Sz. László király fejét a váradi egyházban sehol sem találták. Az egyház öre negyednap újból bement keresésére; akkor már ott volt szokott helyén, de átizzadva, mintha élve, nehéz munkából vagy forróságból tért volna vissza. Az ör elmondta a csodát a kanonokoknak és egyéb jámbor embereknek; egy öreg tatár pedig megerősítette állítását. Azt beszélte ugyanis, hogy őket nem a székek és a magyarok verték meg, hanem ama László, akit mindig segítségül hívnak. És a többi tatár szintén bizonykodott, hogy mikor a székelység rajtok ment, egy hatalmas természetű vitéz járt előtte, magas lovon, fejében arany korona, kezében szekerce; és mindnyájunkat elfogyatott rettenetes csapásaival és vagdalkozásával. A vitéz feje fölött pedig a levegőben egy szépséges asszonyszemély tündöklött csodálatos fényességben, fejében arany korona. — Világos ebből, hogy a székeket Krisztusért harcoltukban maga a Boldogságos Szűz Mária és Szent László segítette a pogányok ellen, akik saját erejükbe és sokaságukba vetették bizodalmukat.»²

Az elbeszélésben vannak történelmi elemek. Az 1345-iki harc és győzelem történeti valóság. Számba veendő, hogy a magyar hadak Szűz Mária és Szent László segítségül hívásával szoktak ütközetbe bocsátkozni. Föltehetőleg innen van, hogy a hagyomány az ütközetben Lászlón kívül az ország patrónáját is szerepeltette. Viszont László király alakja szembeszökően a váradi nagy lovas-szobor mintájára van rajzolva.

HORVÁTH CYRILL.

¹ V. ö. u. o. ápr. 2. k. 38—39. l. A fenyegető angyalok motivuma egybeült is előfordul. Sz. Vencelről írják, hogy 923-ban meglátogatta Madarász Henriket. Henrik meg akarta alázni a fiatal fejedelmet, de ennek homlokán hirtelen fényes keresztet, oldalánál pedig két angva't látott, akik őt ujjukkal fenyegették. Erre rögtön felugrott ülőhelyéből, Vencel elé szaladt és saját trónjára ültette. *Acta SS. Boll. Szept. 7. k. 786—787. l.*

² Podhradczky József, *Sz. László királynak.... históriája*. Buda, 1836., 83—84. l.